Голас Радзімы

№ 51 (2141)
21 снежня 1989 г.

ГАЗЕТА БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ПА КУЛЬТУРНЫХ СУВЯЗЯХ З СУАЙЧЫННІКАМІ ЗА РУБЯЖОМ
(БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА «РАДЗІМА»)

Выдаецца з 1955 г.
Цана 4 кап.

З МУЗЫЧНАЙ ДЫНАСТЫІ

Лёс Ігара АЛОЎНІКАВА, можна сказаць, быў прадвызначаны з маленства. Дом іх поўніўся музыкай. Бацька, кампазітар Уладзімір Алоўнікаў, штоправіцы пачынаў работу за піяніна. Хлопчык слухаў, як іграе бацька, як сачыняе песні, араторыі, сімфоніі. Як развучвае свае партыі маці, спявачка класічнага жанру.

У шасцігадовым узросце хлопчык сеў за інструмент, пачаўшы пад кіраўніцтвам бацькі авалодваць музычнай граматай. А ў 1972 годзе, яшчэ вучнем музычнай школы пры Белдзяржкансерваторыі, ён едзе на міжнародны конкурс імя Б. Сметаны ў Чэхаславакію, адкуль прывозіць другую прэмію.

З таго часу прайшло 17 гадоў. Як выканаўца, саліст Беларускай дзяржаўнай філармоніі, Ігар Алоўнікаў аб'ездзіў з канцэртамі краіну, выступаў перад слухачамі Іспаніі і Югаславіі. І не толькі як піяніст, але і як арганіст. Так, так. Арган — даўняе захапленне Ігара. Яшчэ ў час вучобы ў музычнай школе ён захапіўся канцэртамі Алега Янчанкі. А пазней займаўся па класу аргана ў маскоўскай кансерваторыі ў прафесара Л. Ройзмана. Хаця асноўным сваім інструментам Ігар усё ж лічыць фартэпіяна, тым не менш, калі з'яўляецца магчымасць, ён іграе ці на вялікім аргане ў філармоніі, ці на меншым — у былым касцёле Святога Роха, зале камернай музыкі.

Ігар Алоўнікаў сам яшчэ даволі малады чалавек — яму 35, але тым не менш мае нямала вучняў. Ён — загадчык кафедры фартэпіяна ў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. А ўвогуле выкладае там студэнтам амаль дзесяць гадоў.

Дарэчы, займаецца сам і кампазіцыяй, але сціпла лічыць, што гэтыя вопыты — для хатняга музіцыравання. Ён майстар транскрыпцыі, аранжыроўкі.

Фота М. ЖЫЛІНСКАГА.

II З'ЕЗД САВЕТАЎ

РАБОТА ПАЧАЛАСЯ

Дванаццатага снежня ў Маскве пачаў работу другі З'езд Саветаў. На ім з вялікім дакладам пра сучасны стан і меры аздараўлення савецкай эканомікі выступіў Старшыня Савета Міністраў СССР М. Рыжкоў. У далейшым абмеркаванні даклада прыняў удзел Старшыня Савета Міністраў Беларусі М. Кавалёў. Ен выказаў свой погляд на праблему і заўвагі па некаторых пытаннях. «Самай непрымальнай у цяперашняй сітуацыі, — сказаў М. Кавалёў, — я б назваў прапанову, накіраваную на тое, каб наогул неадкладна ліквідаваць існуючыя інстытуты кіравання эканомікай і перайсці на рыначныя адносіны. Удасканальваць гэтыя інстытуты неабходна, так. Але пераход на рыначныя адносіны павінен адбывацца паступова, з абавязковым дзяржаўным правам, фінансавым, эканамічным рэгуляваннем». М. Кавалёў у сваім выступленні прывёў шэраг фактаў, якія ілюструюць ход эканамічнага развіцця рэспублікі. У прыватнасці ён адзначыў, што ў Беларусі да апошняга часу, хоць і з цяжкасцю, удавалася збалансаваць грашовыя даходы і таварную масу. Мяркуецца, пяцігодку ўдасца закончыць, не дапусціўшы эмісіі грошай. У заключэнне Старшыня Савета Міністраў Беларусі прапанаваў падтрымаць меры, распрацаваныя ўрадам, з улікам заўваг, выказаных дэпутатамі.

ПЕРАСЯЛЕННЕ З НЕБЯСПЕЧНАЙ ЗОНЫ

ХУТЧЭЙ ЗАЛЯЧЫЦЬ РАНЫ

У мэтах паскарэння вырашэння пытанняў адсялення жыхароў з населеных пунктаў, прадугледжаных Дзяржаўнай праграмай па ліквідацыі ў Беларускай ССР вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС для першачарговага перасялення ў 1990—1991 гадах, выйшла пастанова Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі Беларусі і Савета Міністраў Беларускай ССР «Аб неадкладных мерах па паскарэнню рэалізацыі Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі ў Беларускай ССР вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС у частцы перасялення і працаўладкавання насельніцтва». У ёй пазначаны шэраг неадкладных мер і мерапрыемстваў з мэтай палепшыць стан жыхароў пацярпеўшых раёнаў. У прыватнасці, Гомельскі і Магілёўскі аблвыканкомы павінны тэрмінова правесці апытанне насельніцтва з тых месц, адкуль трэба правесці адсяленне ў першую чаргу. Пастанова прадпісвае аблвыканкомам і Мінскаму гарвыканкому забяспечыць прадастаўленне жылой плошчы перасяляемым грамадзянам, якія маюць пасведчанне на перасяленне, у дамах свабоднага жыллёвага фонду, а таксама ў дамах, уводзімых у эксплуатацыю ў снежні 1989 года і I квартале 1990 года за кошт дзяржаўных цэнтралізаваных капітальных укладанняў. Аблвыканкомам і Мінскаму гарвыканкому трэба выкарыстаць па ўзгадненню з працоўнымі калектывамі для ўказаных мэт жылую плошчу ў дамах незалежна ад іх ведамаснай прыналежнасці.

Грамадзянам, якія перасяляюцца ў адпаведнасці з гэтай пастановай, выплачваецца кампенсацыя за страчаную маёмасць — жылыя дамы, садовыя домікі, дачы, гаспадарчыя пабудовы — у поўным памеры па ацэнцы, вызначанай страхавымі дакументамі.

Работнікам, якія перасяляюцца ў адпаведнасці з прынятай пастановай, выплачваецца матэрыяльная дапамога, аплачваецца кошт праезду, расходу па правозу маёмасці.

Выканкомы мясцовых Саветаў народных дэпутатаў, прадпрыемствы, установы і арганізацыі павінны прыняць меры па працаўладкаванню перасяленых з пацярпеўшых раёнаў грамадзян, арганізаваць пры неабходнасці перакваліфікацыю работнікаў з захаваннем ім ва ўстаноўленым парадку заработнай платы і працоўнага стажу тэрмінам да 3 месяцаў, забяспечыць іх месцамі ў дзіцячых дашкольных установах.

Для тэрміновага перасялення таксама на паўгода будуць выкарыстаны ведамасныя санаторыі, прафілакторыі і дамы адпачынку. Будзе праведзена работа па расшырэнню льгот для працуючых у раёнах радыеактыўнага забруджвання спецыялістаў сельскай гаспадаркі, культуры, аховы здароўя, народнай адукацыі, гандлю, а таксама пенсіянерам, якія працуюць у забруджаных раёнах.

ГРАМАДСКАЯ АКЦЫЯ

ПРЫСВЯЧАЕЦЦА ДНЮ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА

Сорак адзін год назад Генеральная Асамблея ААН прыняла рэзалюцыю аб уступленні ў сілу Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. Гэтай даце была прысвечана сустрэча прадстаўнікоў грамадскасці Мінска, якая адбылася ў Беларускім таварыстве дружбы і культурнай сувязі з зарубежнымі краінамі.

Яе ўдзельнікі абмяняліся думкамі па праблемах адпаведнасці савецкага заканадаўства міжнародным абавязацельствам, у тым ліку і вынікаючым з падагульняючага дакумента Венскай сустрэчы. Яны гаварылі пра міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне правоў чалавека і ўдзел у ім Беларускай ССР.

Адзначалася, што ў развіцці агульнай канцэпцыі правоў чалавека важную ролю адыгрываюць прынятая ААН 20 гадоў назад Дэкларацыя прагрэсу і сацыяльнага развіцця і Канвенцыя аб ліквідацыі ўсіх форм дыскрымінацыі ў адносінах да жанчын, дзесяцігоддзе якой спаўняецца сёлета.

АХОВА ЗДАРОЎЯ

У Віцебску першых пацыентаў прыняла самая буйная ў вобласці паліклініка. Яна разлічана на тысячу наведванняў у змену. Кабінеты, лабараторыі, водалячэбніца аснашчаны айчынным і замежным абсталяваннем. Акрамя традыцыйных метадаў дыягностыкі, прафілактыкі і лячэння, тут плануецца шырока прымяняць дасягненні ўсходняй і народнай медыцыны.

У прасторным будынку прадугледжаны кабінеты, дзе будуць весці прыём і лячэнне ўрачы з Кітайскай Народнай Рэспублікі, з якой заключаны дагавор аб дзелавым супрацоўніцтве і абмене спецыялістамі.

НА ЗДЫМКУ: новая паліклініка ў Віцебску.

УСТАНОЎЧАЯ КАНФЕРЭНЦЫЯ

«ПАЧЫНАЦЬ З АДРАДЖЭННЯ ДУШЫ»

З гэтымі словамі настаўніцы Вязынскай сярэдняй школы К. Кароткай згадзіліся практычна ўсе ўдзельнікі раённай устаноўчай канферэнцыі Таварыства беларускай мовы, якая адбылася ў Вілейскім гарадскім доме культуры.

Страты ў роднай мове, якая ў апошнія гады апынулася ў катастрафічным стане, нельга разглядаць безаднosна да нашай рэчаіснасці, да тых працэсаў, якія адбываюцца ў грамадстве. Гэтай думкай былі прасякнуты ўсе выступленні.

У прынятым звароце да жыхароў Вілейшчы і пастанове канферэнцыі прапануецца шэраг канкрэтных мер па адраджэнню мовы Скарыны і Багушэвіча, Цёткі і Багдановіча, мовы народа, які па праву можа ганарыцца дасягненнямі ва ўсіх галінах чалавечага прагрэсу.

На канферэнцыі была абрана раённая рада ТБМ.

АМАТАРАМ КВЕТАК

Прыемную навінку рыхтуюць аматарам кветак работнікі светлагорскай аграфірмы «Зара». У яе цяпліцах, па дагавору з Батанічным садам АН БССР, пачалі масавае вырошчванне гербераў. Хутка рознакаляровыя прыгожыя кветкі ўпрыгожаць многія дамы жыхароў Беларусі.

НА ЗДЫМКУ: з любоўю даглядае герберы майстар-кветавод Святлана ШАЎЛО.

КІРМАШ

МЭТА — НАПАЎНЕННЕ СПАЖЫВЕЦКАГА РЫНКУ

Ад праграміруючых устройстваў да гузікаў— такі асартымент тавараў прапанавалі для продажу прадстаўнікі савецкіх і зарубежных прадпрыемстваў на кірмашы ў сталіцы Беларусі. Яго правялі Дзяржснаб БССР і Рэспубліканскі камерцыйны цэнтр.

З вопыту папярэдніх кірмашоў вядома, што на іх заключаецца да 200 тысяч здзелак. Канчатковая мэта застаецца нязменнай—напаўненне спажывецкага рынку таварамі. Але асноўная задача снежаньскага кірмашу некалькі незвычайная. Яго арганізатары хочуць дапамагчы правесці бартэрныя аперацыі з прадукцыяй, не ўключанай у дзяржзаказ або выпускаемай звыш плана. Таму тут былі прадстаўлены нават тыя фірмы, якія не могуць удзельнічаць у мерапрыемстве ў якасці прадаўцоў, але маюць звышнарматыўныя і нявыкарыстаныя рэсурсы, адходы, другасную сыравіну. Словам, не толькі прадпрыемствы-гіганты, але і малыя заводы і фабрыкі, калгасы і саўгасы з многіх гарадоў Беларусі, саюзных рэспублік, Польшчы, Венгрыі, Балгарыі і Югаславіі працавалі на кірмашы ў надзеі знайсці новых партнёраў.

ПРАЕКТ ЗАКОНА

НА ЎСЕАГУЛЬНАЕ АБМЕРКАВАННЕ

Рэспубліканскія газеты змясцілі на сваіх старонках праект Закона БССР «Аб мовах у Беларускай ССР» і пастанову Вярхоўнага Савета Беларусі пра парадак увядзення гэтага Закона. Пастанова прадугледжвае паступовае ўкараненне палажэнняў Закона пасля яго прыняцця на працягу дзесяці год.

Што ж сабой уяўляе праект новага Закона? У яго прэамбуле гаворыцца: у Беларусі здаўна жылі людзі розных нацыянальнасцей, гучалі розныя мовы. Аднак у выніку адыходу ад ленінскай нацыянальнай палітыкі сфера ўжывання мовы карэннага насельніцтва Беларусі, якое дало ёй імя і гістарычна складае асноўную частку жыхароў рэспублікі, значна звузілася, пад пагрозай апынулася само яе існаванне. Паўстала неабходнасць аховы беларускай мовы на дзяржаўна-этнічнай тэрыторыі. Такую сістэму аховы дазваляе стварыць толькі наданне беларускай мове статуса дзяржаўнай мовы Беларускай ССР.

Статус беларускай мовы як дзяржаўнай не закранае канстытуцыйныя правоў грамадзян іншых нацыянальнасцей карыстацца рускай ці іншымі мовамі. Усе грамадзяне Беларускай ССР, незалежна ад нацыянальнасці і роднай мовы, карыстаюцца роўнымі правамі і маюць роўныя абавязкі перад дзяржавай. Беларуская ССР забяспечвае права свабоднага карыстання рускай мовай — мовай міжнацыянальных зносін народаў Саюза ССР. Закон гарантуе грамадзянам Беларусі права карыстацца іх нацыянальнай мовай ва ўсіх сферах жыцця. У сувязі з гэтым кіраўнікі, іншыя работнікі дзяржаўных устаноў, партыйных, савецкіх, прафсаюзных органаў, грамадскіх арганізацый і прадпрыемстваў павінны валодаць беларускай і рускай мовамі ў аб'ёме, неабходным для выканання службовых абавязкаў. Акты вышэйшых органаў дзяржаўнай улады і кіравання Беларускай ССР павінны прымацца на беларускай мове і друкавацца на беларускай і рускай мовах. У Беларускай ССР мовай справаводства і дакументацыі, а таксама мовай узаемаадносін дзяржаўных, партыйных органаў, устаноў і грамадскіх арганізацый, рабочай мовай з'ездаў, сесій, канферэнцый, пленумаў, пасяджэнняў, нарад, іншых сходаў з'яўляецца беларуская мова. Удзельнікам мясцовых, рэспубліканскіх, усесаюзных і міжнародных форумаў гарантуецца права выбіраць мову выступленняў з забеспячэннем перакладу на рабочую мову адпаведнага форуму.

У трэцім раздзеле праекта Закона абвяшчаецца права на выхаванне і атрыманне адукацыі на нацыянальнай мове. Уключаныя сюды артыкулы 23 і 24 гавораць: у дзіцячых дашкольных установах, а таксама ў дзіцячых дамах у Беларускай ССР выхаванне вядзецца на беларускай мове.

У месцах кампактнага пасялення грамадзян іншых нацыянальнасцей могуць ствараца дзіцячыя дашкольныя ўстановы, дзе выхаванне дзяцей вядзецца на іх нацыянальнай мове.

У дзіцячых дашкольных установах пры неабходнасці могуць ствараца асобныя групы, у якіх выхаванне вядзецца на іншай мове. (Уводзіцца ў дзеянне на працягу пяці гадоў з моманту ўступлення закона ў сілу.) Па тым жа прынцыпе арганізуецца вучэбная і выхаваўчая работа ў агульнаадукацыйных школах. Вывучэнне беларускай мовы ў школах і класах з іншымі мовамі навучання абавязковае.

Навучанне і выхаванне ў прафесійна-тэхнічных вучылішчах, сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных установах у Беларускай ССР ажыццяўляецца на беларускай мове, а па некаторых спецыяльнасцях і прафесіях — на беларускай, рускай або іншай мовах. Ва ўсіх навучальных установах Беларускай ССР з іншай мовай навучання беларуская мова вывучаецца незалежна ад ведамаснай прыналежнасці гэтых устаноў.

У Беларускай ССР вынікі навукова-даследчых прац афармляюцца на беларускай мове, а з улікам іх прызначэння — на рускай мове. Выканаўцы навукова-даследчых прац могуць выбіраць мову публікацый навуковых вынікаў. І, натуральна, на Беларусі мовай усіх галін культуры з'яўляецца беларуская мова. Гарантуецца таксама захаванне і развіццё культуры на мовах прадстаўнікоў іншых народаў, што жывуць у рэспубліцы.

Асаблівую ўвагу нашых чытачоў можа прыцягнуць чацвёрты раздзел праекта Закона. У ім гаворыцца, што Беларуская ССР адпаведна нормам міжнароднага права аказвае ўсебаковую дапамогу агульнаадукацыйным школам, навуковым установам, нацыянальна-культурным таварыствам беларусаў, асобам беларускага паходжання, якія жывуць у замежных краінах, у вывучэнні беларускай мовы і правядзенні навуковых даследаванняў па беларусазнаўству, садзейнічае навучанню асоб беларускага паходжання ў навучальных установах Беларускай ССР.

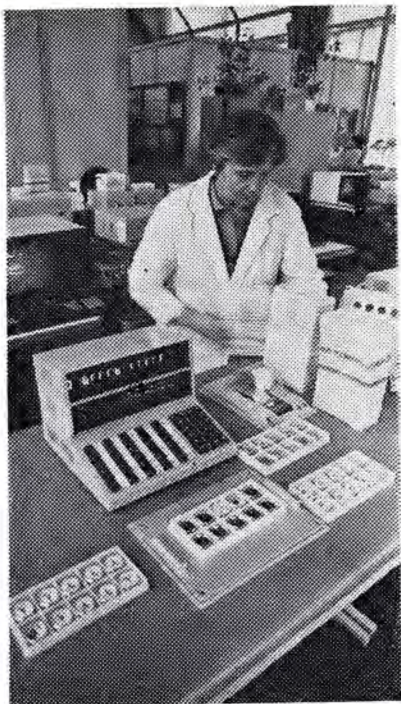

Гадзіннікі з маркай «Прамень» карыстаюцца апошнім часам немалым попытам за мяжой. І прычынай гэтаму не толькі іх надзейнасць і дакладнасць ходу, але і своеасаблівае афармленне, распрацаванае мінскімі гадзіншчыкамі. На некаторых цыферблатах, напрыклад, карта Савецкага Саюза, а на ёй — слова «перабудова». Пад шклом іншых — вежа Крамля, флагі СССР і ЗША. (На жаль, няма беларускай сімволікі, а завод жа — мінскі). Па-новаму афармленыя вырабы прыцягваюць увагу пакупнікоў на азіяцкім, еўрапейскім, амерыканскім кантынентах. У наступным годзе мінчане паставяць 5 тысяч гадзіннікаў у Венгрыю і 10 тысяч у Бельгію. ЗША захацелі купіць іх мільён. Мінскія гадзіннікі карыстаюцца попытам у пакупнікоў Францыі, Вялікабрытаніі, Швейцарыі, ФРГ, Кубы, Ганконга, Сінгапура.

НА ЗДЫМКАХ: ідзе праверка гатовай прадукцыі на кантрольна-выпрабавальнай станцыі; гадзіннікі «Прамень» з новай сімволікай.

Фота У. ВІТЧАНКІ.

БЕЛАРУСЬ: ПЕРШЫ РЭГІЁН НА САМАФІНАНСАВАННІ?

ЧАСУ НА ЧАКАННЕ НЕ ЗАСТАЛОСЯ

Адзін з найбольш развітых індустрыяльных рэгіёнаў краіны—Беларуская ССР з 1990 года рашэннем Савецкага ўрада пераводзіцца на новыя ўмовы гаспадарання, у аснове якіх ляжаць прынцыпы рэгіянальнага самакіравання і самафінансавання. Адпаведная пастанова прынята і Вярхоўным Саветам рэспублікі.

Навіна гэта сустрэта ў рэспубліцы неадназначна. Многіх здзівіла паспешнасць, з якой прынята надзвычай важнае для жыцця рэспублікі рашэнне. І хаця аўтарамі праекта выступалі беларускія вучоныя, пастанова, насуперак духу часу, прынята без шырокага абмеркавання. Да таго ж «спушчана» саюзным урадам у вельмі ўрэзаным выглядзе. Тым не менш, гэта — першы практычны крок па ажыццяўленню ідэі дэцэнтралізацыі савецкай эканомікі, якую вылучаюць сёння многія вядучыя эканамісты краіны, а таксама прадстаўнікі альтэрнатыўных палітычных плыняў.

Што ж уяўляе сабой беларуская канцэпцыя самакіравання і самафінансавання і якія спадзяванні звязваюць з ёю ў рэспубліцы? Пра гэта гутарка з адным з аўтараў першапачатковага варыянта праекта, намеснікам дырэктара Інстытута эканомікі Акадэміі навук Беларускай ССР Міхаілам НІКІЦЕНКАМ.

— Перш за ўсё, варта ўдакладніць, што новыя ўмовы гаспадарання, пра якія ідзе размова, —не канчатковы рэцэпт перабудовы нашага эканамічнага механізма, — гаворыць мой субяседнік. — У пастанове яны названы «першачарговымі мерамі», «эксперыментам», які, безумоўна, атрымае далейшае развіццё.

— Аднак аб падобных эксперыментах мы чуем, прынамсі, ужо гадоў пяць. Беларусь даўно стала своеасаблівым палігонам па выпрабаванню новых кіраўніцкіх ідэй. Але далёка не ўсе з іх прыжыліся.

— Да гэтага часу гутарка ішла аб укараненні толькі асобных элементаў самастойнасці. А не прыжываліся яны з-за таго, што ў рэгіёне, як і ў краіне ў цэлым, не было неабходных перадумоў для пераходу на самастойнае гаспадаранне. «Урэзаны» гасразлік як на ўзроўні прадпрыемстваў, так і ў галінах заставаўся чужародным трансплантантам у арганізме адміністрацыйна-каманднай сістэмы. Таму ён быў асуджаны на адчужэнне.

— Якія ж гэтыя перадумовы і ці з'явіліся яны сёння?

— Пад самафінансаваннем мы разумеем магчымасць для рэгіёна самому зарабляць сродкі і жыць на іх, незалежна ад цэнтральнага бюджэту, які да гэтага часу жорстка рэгламентаваў абсалютна ўсе віды гаспадарчай дзейнасці і рэалізацыю сацыяльных праграм на тэрыторыі. Мэта такога манеўру — узмацненне сацыяльнай арыентацыі эканомікі, іншымі словамі — выслабаніць прастору для дзелавой ініцыятывы, ажывіць тым самым гаспадарчую дзейнасць, а заробленыя сродкі згодна са сваім меркаваннем накіроўваць на сацыяльныя праграмы рэгіёна. Зразумела, пры гэтым захоўваюцца пэўныя выплаты ў агульнадзяржаўны бюджэт. У ідэальным варыянце для ажыццяўлення гэтай схемы патрэбны такія ўмовы, як поўная самастойнасць гаспадарчых звенняў (прадпрыемстваў), калі адсутнічае ўсякае цэнтралізаванае планаванне, неабходна наяўнасць рынку сродкаў вытворчасці, дзе прадпрыемствы па дагаворных цэнах могуць самі купляць і прадаваць абсталяванне і матэрыялы, а таксама рынкаў рабочай сілы і пляцовак для будаўніцтва.

— Нічога падобнага ў савецкай эканоміцы пакуль няма. Выходзіць, што новая беларуская канцэпцыя самастойнасці зноў нагадвае будынак без фундаменту?

— Рана ці позна ўсё гэта з'явіцца. Але і ў цяперашніх умовах удалося вырашыць шэраг прынцыпова новых задач. Адна з генеральных мэт канцэпцыі — перамясціць працэс фарміравання бюджэту і выкарыстання бюджэтных сродкаў з верхняга ўзроўню на ўзровень рэгіёна і нават прадпрыемства. Як вядома, дзяржаўны бюджэт да гэтага часу фарміраваўся «наверсе», пасля чаго рэспублікам выдзялялі імі ж заробленыя сродкі на развіццё вытворчасці і на сацыяльныя патрэбы. Гэта цалкам заганная сістэма. Бюджэт фарміраваўся настолькі далёка ад месцаў, што практычна немагчыма было пракантраляваць, наколькі рэальныя запатрабаванні «знізу». З другога боку, з Масквы цяжка прадугледзець усе спецыфічныя патрэбы тэрыторыі. Цэнтралізаванае фарміраванне бюджэту нараджала настроі ўтрыманства. Грошы, матэрыяльныя фонды прасілі ўсе, ды яшчэ «на запас» — фактычна ж усё гэта было абязлічаным «дармовым». Фінансавы поспех тэрыторый не залежаў ад таго, як эфектыўна там працуюць. Сам жа бюджэт у выніку павялічваўся да неверагодных памераў, адпаведна рос яго дэфіцыт, які складае на сёння 120 мільярдаў рублёў.

Самакіраванне і самафінансаванне прапаноўвае прынцыпова новую схему. Яна размяжоўвае функцыі Саветаў і прадпрыемстваў і поўнасцю вызваляе Саветы ад цяжару фінансавання вытворчасці. Што гэта значыць? З аднаго боку, прадпрыемствы становяцца незалежнымі. Яны самі плануюць сваю дзейнасць, вырашаюць усе праблемы забеспячэння рэсурсамі і збыту прадукцыі, зарабляюць сродкі на развіццё. З другога, Саветы таксама самі зарабляюць сродкі для вырашэння сацыяльных праграм сваёй тэрыторыі. Грошы гэтыя яны атрымліваюць, заключаючы з прадпрыемствамі на сваёй тэрыторыі дагаворы аб рэсурсакарыстанні. Саветы атрымліваюць адлічэнні за зямлю, працоўныя рэсурсы, за забеспячэнне інфраструктурай і мясцовымі рэсурсамі — дарогамі, сувяззю, транспартам, вадой, энергіяй і г. д. Акрамя таго, Саветы паўнамоцныя ўстанаўліваць мясцовыя падаткі для вырашэння той ці іншай сацыяльнай праграмы. Такім чынам, Савет упершыню атрымлівае рэальную магчымасць рэгулявання гаспадарчай дзейнасці на сваёй тэрыторыі. А гэта ж не што іншае, як ажыццяўленне палітычнага лозунга «ўся ўлада Саветам».

Мы адмаўляемся ад жорсткага цэнтралізаванага планавання. Планы зацвярджае само прадпрыемства. На ўзроўні Саветаў яны толькі зводзяцца для таго, каб атрымаць уяўленне пра агульныя тэндэнцыі развіцця. Яшчэ адна істотная навінка, што прапаноўваецца беларускай канцэпцыяй гасразліку, — плюралізм форм уласнасці. Мы заяўляем, што прадпрыемства любой формы ўласнасці павінна мець права на існаванне і развіццё, сваёй работай даказваючы перавагу выбранай формы дзейнасці. На жаль, зацверджаны варыянт канцэпцыі пакуль не праводзіць гэтую ідэю да канца. Спасылаючыся на «аб'ектыўныя прычыны», нам навязалі ў многім палавінчатыя рашэнні.

— Такім чынам, дзяржаве, у прыватнасці, цэнтральным яе органам у новай канцэпцыі адведзена другарадная роля ў кіраванні гаспадарчым развіццём.

— Хутчэй, у дзяржавы ў асобе Саветаў развязваюцца рукі для вырашэння сацыяльных праблем. Я ўжо гаварыў, што Саветы павінны быць вызвалены ад бяссэнсавай задачы кіравання эканомікай. Гэта надасць, нарэшце, нашай эканоміцы «чалавечы твар». Дзяржава са свайго цэнтралізаванага бюджэту, які атрымліваецца з падаткаў ад прадпрыемстваў, фінансуе толькі асобныя сферы дзейнасці. Напрыклад, абаронныя галіны, важнейшыя навукова-тэхнічныя і экалагічныя праграмы, фундаментальную навуку, стымулюе развіццё новых тэрыторый. Гэта агульнапрынятая сусветная практыка.

— Вы ні слова не сказалі пра тое, каму будуць належаць прадпрыемствы, размешчаныя на тэрыторыі рэспублікі: мясцовым органам ці па-ранейшаму будуць дзяліцца на «свае» і падпарадкаваныя Маскве. Таму што асабліва гэтае пытанне найбольш востра дыскутуецца, напрыклад, у рэспубліках Прыбалтыкі.

— Мой асабісты пункт гледжання: ведамасная ці нацыянальная падпарадкаванасць прадпрыемстваў не павінна адыгрываць ніякай ролі. У гэтым пераконвае сусветны вопыт арганізацыі эканомікі. Напрыклад, у ЗША больш за палавіну прамысловага патэнцыялу не належыць амерыканцам. Гэта японскія, нямецкія, італьянскія і іншыя фірмы. Наадварот, падобная інтэграцыя нясе толькі выгаду. Справа ў іншым: ці маюць права мясцовыя органы ўлады ўплываць на дзейнасць гэтых прадпрыемстваў і атрымліваць ад іх усе неабходныя плацяжы. На жаль, у нас было па-іншаму. У Беларусі 288 прадпрыемстваў саюзнага падпарадкавання. На іх працуюць 58 працэнтаў усіх занятых у прамысловасці. Але іх адлічэнні ў рэспубліканскі бюджэт складалі толькі 8,5 працэнта. Пры такім становішчы, як ні старайся, больш бальніц, прадпрыемстваў быту ці школ для рэспублікі не атрымаеш.

— Тым не менш, стан спраў у Беларусі лепшы, чым у іншых рэгіёнах краіны.

— Можна лічыць і так. Напрыклад, доля спажываемага нацыянальнага даходу ў рэспубліцы на 2,4 мільярда рублёў меншая за даход. Значыць, мы кормім не толькі сябе, але і ўносім істотны ўклад у агульнадзяржаўную скарбонку. Другі важнейшы паказчык: на рубель заработнай платы ў БССР выпускаюць на 2,2 рубля тавараў народнага спажывання. Гэта гаворыць аб тым, што эканоміка рэспублікі адыгрывае антыінфляцыйную ролю ў краіне. Але мы не жывём у адрыве ад астатняй тэрыторыі краіны. Наша эканоміка адкрытая — рэспубліка абменьвае больш за 60 працэнтаў сваёй прадукцыі, гэта значыць увозіць і вывозіць. Таму мы вельмі залежым ад стану спраў у іншых рэгіёнах краіны. Цэнтральнымі органамі на нас «перакладваецца» таксама пагашэнне часткі дэфіцыту дзяржаўнага бюджэту. На практыцы гэта азначае згортванне нацыянальных праграм па вырашэнню сацыяльных задач. Ды і рады пакупнік не абаронены ад агульнай незбалансаванасці ўнутранага рынку. Прыкладна кожны трэці рубель, які атаварваецца ў магазінах рэспублікі, прывезены з іншых рэгіёнаў. Не дзіўна, што прылаўкі нашы такія ж пустыя, як і ўсюды ў краіне.

— Новая канцэпцыя абараняе рэспубліку ад гэтых працэсаў?

— Мы атрымліваем пад сваю юрысдыкцыю палавіну ўсяго прамысловага патэнцыялу рэспублікі. Гэта яшчэ паўмера. Але, паўтараю, падначаленасць не адыгрывала б ролі, калі б Саветы мелі тыя ж правы ўплываць на дзейнасць прадпрыемстваў, падпарадкаваных цэнтру, як на тыя, што належаць рэспубліцы. На жаль, гэтага нам не дазволілі. Саюзныя прадпрыемствы ўносяць у бюджэт рэспублікі толькі 20 працэнтаў плацяжоў ад прыбытку. Відаць, апарату вельмі не хочацца аддаваць уладу, пабудаваную на размеркаванні даброт і вынікаў нашай працы, хаця ясна, што такая сістэма тармозіць наша агульнае развіццё.

Другі істотны недахоп беларускай канцэпцыі ў цяперашнім варыянце — захаванне цэнтралізаванага размеркавання падатку з абароту, якім абкладаецца, напрыклад, прадукцыя прадпрыемстваў, што выпускаюць тавары масавага попыту, скажам, лёгкай прамысловасці. Цэнтр па-ранейшаму забірае гэты падатак, каб потым нейкую частку яго вярнуць рэспубліцы. Прычым большасць з гэтых сродкаў атрымліваюць рэспублікі і рэгіёны, дзе эканамічныя паказчыкі горшыя. Такая сістэма не толькі не стымулюе эфектыўнасць эканомікі, але, наадварот, робіць развіццё гэтых галін нявыгаднымі для рэгіёна.

У выніку такіх мер, накіраваных на захаванне існуючай адміністрацыйнай, а дакладней — размеркавальнай сістэмы, тэрыторыя атрымала пакуль магчымасць на справе фарміраваць толькі 40 працэнтаў свайго бюджэту. Мяркуйце самі, ці гасразлік гэта?

— Але ў самым пачатку мы агаварыліся, што пастанова, пра якую ідзе гутарка, толькі эксперымент..

— Так. Хочацца верыць, што народныя дэпутаты ў рэшце рэшт папраўяць няўступчывых апаратчыкаў. Часу на чаканне ў нас не засталося.

В. УЛАДЗІМІРАЎ.

№ 51 (2141), 21 снежня 1989 г.

ЛЮДЗІ ДРУГОГА СОРТУ

Паважаная рэдакцыя газеты «Голас Радзімы»!

Мы з вамі ўжо завочна знаёмыя, таму што я іншы раз у пісьмах выказваю свае думкі па матэрыялах у газеце, якія асабліва зацікавілі мяне. З задавальненнем чытаю і вашы брашуры. Адна з іх і паслужыла прычынай для гэтага пісьма. Я маю на ўвазе «Вераснёўскі світанак», якая прысвечана знамянальнай падзеі ў жыцці нашага беларускага народа — уз'яднаню заходняй і ўсходняй частак Беларусі. Я поўнасцю згодны з аўтарам гэтай брашуры, які прымусіў мяне ўспомніць пра наша жыццё пры ўладзе панскай Польшчы.

Хачу апісаць вам два эпізоды, якія добра паказваюць, як было. Абодва адбыліся ў 1920 годзе. Першы звязаны з тым, што менавіта ў гэты час пачалі вяртацца на Радзіму беларускія бежанцы. Яны прывезлі з Расіі многа рускіх песень. І вось аднойчы майскім вечарам моладзь сабралася і стала спяваць рускія і беларускія песні. Нечакана з'явіліся два ўзброеныя вінтоўкамі паліцэйскія. Адзін з іх крыкнуў: «Не хачу слухаць бальшавіцкіх песень, тутай ест Жэч посполіта, а не большэвія». Усе мы адчулі сябе так, быццам праглынулі горкую пілюлю.

Другі эпізод здарыўся пасля падпісання Рыжскага дагавора паміж Расіяй і Польшчай. Польскія ваенныя часці сталі вяртацца з фронта і ўладкоўвацца на кватэры ўнутры краіны, Адна з такіх часцей аказалася ў маёнтку Вілянава, што за чатыры кіламетры ад маёй вёскі Рыдзялі. Аднойчы апоўдні да нас у вёску прыехалі на павозцы два ўзброеныя жаўнеры. Адзін застаўся з канём, а другі стаў бегаць па дварах. У адной удавы ў хляве знайшоў адкормленага кабана. звязаў яго, і ўдваіх жаўнеры пагрузілі яго ў павозку і сталі паварочваць назад. У гэты час з хаты выбегла ўдава, стала крычаць і плакаць, што забралі і нічога не заплацілі. З іншых дамоў таксама выбягаў народ і акружаў павозку. Убачыўшы небяспеку, той, што сядзеў на возе, сцебануў каня і паімчаўся прэч. Другі спрабаваў стрэліць з вінтоўкі. Але не паспеў. Нехта з натоўпу вырваў яе з рук жаўнера, той перапалохаўся і пабег даганяць павозку. Потым мы пагледзелі вінтоўку і ўбачылі, што патрон заклінавала ў затворы. А калі б яна была ў парадку, жаўнер жа страляў бы! Людзі парадаваліся, што ўсё добра скончылася.

Але не тое выйшла. Праз некалькі дзён, позна ўвечары, у Рыдзялі прыйшлі салдаты. Колькі іх было, не ведаю. Людзі потым гаварылі, што яны паставілі кулямёт у канцы вуліцы і сталі бегаць ад хаты да хаты і шукаць мужчын. Іх выводзілі на вуліцу пад аховай. У адной хаце збіралася моладзь і спявала песні. Быў там і я. Раптам мы пачулі нейкі шум, хутка дзверы адчыніліся, і ў хату ўбеглі два салдаты. Яны прымусілі нас падняць рукі ўгору і прыкладамі сталі штурхаць на вуліцу. а там ужо іншыя зганялі ўсіх у гурт на сярэдзіне вуліцы. Я адчуў, што будзе бяда, і, скарыстаўшы цемнату, шмыгануў убок і ўцёк. Астатніх пагналі да солтысавай хаты. Пастроілі ўсіх у адну шарэнгу, і той жаўнер, у якога адабралі вінтоўку, стаў хадзіць і шукаць, хто гэта зрабіў. Пазналі хлопца, збілі да паўсмерці. Астатніх сталі дапытваць, хто крычаў, каб жаўнера білі. І збілі ўсіх. У канцы яны забралі солтыса і яшчэ пяць ці шэсць чалавек і пагналі з сабой ў Вілянава. Астатнія салдаты перш чым пайсці, пачалі грабіць насельніцтва. У нашу хату, дзе тады была адна маці, увайшло двое, сказалі, што нехта страляў з рускай вінтоўкі, і яны яе шукаюць. Маці загадалі ўзяць лямпу і паказаць камору. Адзін, для адводу вачэй, быў побач з маці, пры святле, другі ў цемнаце ў другім куце знайшоў мой новы кажух і боты брата і пабег на вуліцу, крыкнуўшы, што вінтоўкі там няма.

Мы выявілі прапажу толькі на другі дзень. Тады ж сваякі тых, каго пагналі ў Вілянава, пайшлі даведацца пра іх лёс. На шчасце, яны змаглі ўгаварыць афіцэра адпусціць палонных.

Такое было наша жыццё ў Польшчы. Мясцовая польская шляхта называла беларускага мужыка «хамам», а беларускую мову — «хамскай». Нас лічылі людзьмі другога сорту. Гэта ды яшчэ беспрацоўе і крайняя галеча прымусілі мяне ў 1927 годзе пакінуць Радзіму. Жыву ў Канадзе ўжо 62 гады, маю ўнукаў і праўнукаў. Але Радзіму ніколі не забываў. У 1971 годзе я наведаў свае родныя Рыдзялі, гэтую паездку ніколі не забуду. Вельмі парадаваўся, што мой народ стаў поўным гаспадаром на сваёй зямлі, дзякуючы ўз'яднанню заходняй і ўсходняй частак Беларусі. Пра гэтыя памятныя для мяне падзеі напомніла ваша брашура «Вераснёўскі світанак». Вялікае вам дзякуй.

Рыгор АПЛЕВІЧ.

Канада.

САМ УСЁ ПЕРАЖЫЎ

Добры дзень, дарагія сябры!

Нядаўна я прачытаў кніжку Яўгена Турайкевіча «Вераснёўскі світанак», выдадзеную ў «Бібліятэчцы «Голасу Радзімы». Поўнасцю згодны з аўтарам. Я сам перажыў усё, апісанае там. Раней я жыў у вёсцы Мікулічы, якая да 1939 года знаходзілася пад Польшчай.

Наша сям'я налічвала тады дзесяць душ. Мелі чатыры гектары зямлі, якой не хапала, каб пракарміцца, апрануцца. І таму прыходзілася пасвіць каровы ў памешчыкаў. Многія сяляне з нашай і навакольных вёсак выехалі за мяжу ў пошуках лепшай долі.

Да вызвалення Заходняй Беларусі Чырвонай Арміяй мясцовае насельніцтва не магло скончыць больш пяці класаў, яму не дазвалялася займаць пасады ва ўстановах, працаваць на дзяржаўных работах. Калі мы вучыліся ў школах, то нас прымушалі размаўляць на польскай мове, беларуская мова была амаль забыта.

Вядома, нельга было мірыцца з такім становішчам. І, нягледзячы на праследаванні паліцыі і ўлад, нашы сяляне вялі барацьбу за сваё вызваленне. Уступалі, як гэта зрабіў мой бацька, у КПЗБ, стваралі ячэйкі.

Каб весці барацьбу з камуністамі, змагарамі за вызваленне ад панскага прыгнёту, улады прыслалі на жыхарства ў вёскі Жука, Паграбы, Рагачы, Чаромха і іншыя асаднікаў з Польшчы. Але некаторыя з іх аказаліся добрымі людзьмі, таксама жылі бедна.

З вялікай радасцю сустрэлі мы верасень 1939 года. Калі ў нашы мясціны прыйшла Чырвоная Армія, мужчыны Мікуліч пабудавалі ў гонар яе браму, пелі песні, усім было весела, сустракалі нашых вызваліцеляў усім, што было, неслі апошні кавалак хлеба. Сяляне атрымалі ад Савецкай улады зямлю. Шкада толькі, што шчасце было непрацяглым: пачалася Вялікая Айчынная вайна. А пасля разгрому фашыстаў у нашай мясцовасці лютавалі банды.

Зараз мне 62 гады. Жыву ў Польшчы. Наведваю родную Беларусь, сваякоў у Брэсце, Кобрыне, іншых мясцінах. Вось і сёлета ў маі прыязджаў у Мінск да знаёмай Святланы Ермаковай. Прынялі мяне тут добра. Спадабаўся сам горад — прыгожы, светлы, дзе чыста і парадак. Перад ад'ездам дамоў мне ўдалося сустрэцца з насільшчыкам-палякам. Я пацікавіўся ў яго, ці жадае ён выехаць у Польшчу. Мой субяседнік адказаў, што не жадае, бо жыве ў Беларусі добра, сярод спагадлівых і прыязных людзей.

Чаму я гэта падкрэсліваю? А вось чаму.

Цяпер у Польшчы знаходзяцца людзі, якія абвінавачваюць Савецкую ўладу, саміх беларусаў ва ўсіх грахах. Гэта і павышэнне падаткаў, і зніжэнне жыццёвага ўзроўню ў Польшчы. Нібыта Савецкая ўлада мучыла і катавала палякаў у Катыні, Казельску, Калетах, Сувалках і... Курапатах. Што і цяпер здзекуецца з тых палякаў, якія воляй лёсу засталіся і жывуць у СССР.

Але яны забываюць і не жадаюць успамінаць здзекі над Сяргеем Прытыцкім, беларусамі-камуністамі ў Брэсце, Картуз-Бярозе і іншых мясцінах. Тут загінула нямала і саміх палякаў. Не жадаюць успамінаць, як улады буржуазнай Польшчы да трыццаць дзевятага года трымалі ў галечы наш народ, не лічылі беларусаў за людзей. Раіў бы такім «барацьбітам» за справядлівасць звярнуцца да гісторыі.

Крыкуны і розныя дэмагогі заўжды былі і будуць. Справа ў іншым. Не яны, як кажуць, робяць пагоду. Савецкі і польскі народы здольныя самі разабрацца, што і як было, будуць і надалей умацоўваць дружбу паміж сабой.

У заключэнне хачу падзякаваць вам за «Голас Радзімы». У газеце нямала цікавых матэрыялаў на самыя розныя тэмы. Вельмі хацеў бы атрымліваць «Голас Радзімы» і надалей.

З павагай
Міхаіл ТАКАЮК.

Польшча.

...Чарговая кніжка з «Бібліятэчкі газеты «Голас Радзімы» пабачыла свет. Ці ўдалася яна, ці спадабалася, ці выклікала ў нашага чытача задаволенасць, а, можа, і нязгоду! Вось чаму заўжды супрацоўнікі рэдакцыі з хваляваннем і нецярплівасцю чакаюць на сваё выданне водгукаў. Яны, нібыта той барометр, што прадказвае надвор'е, даюць адказы на нашы пытанні, дазваляюць адчуць атмасферу чытацкай аўдыторыі.

Сёлета, мабыць, найбольшую колькасць водгукаў атрымала рэдакцыя на кніжку Яўгена Турайкевіча «Вераснёўскі світанак». (Пакуль што, бо «Чары даўніны» і «Святло для людзей» яшчэ не дайшлі да чытача). І тут ёсць свая заканамернасць. Кніжка напісана да юбілею—50-годдзя ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР. Тэма, змест выдання вельмі блізкія нашым суайчыннікам. Тысячы жыхароў Заходняй Беларусі пакінулі Радзіму. Адны ратаваліся ад праследаванняў рэжыму панскай Польшчы, другія шукалі заможнае жыццё за мяжой, паехалі зарабіць гро[…] Але многія так і не вярнуліся. Ім яш[…]мніцца тая вёска з саламянай страхой, ім яшчэ сніцца па начах тая палоска зямлі, на якой гаравалі і жылі без надзеі.

Прачытаўшы «Вераснёўскі світанак», нашы суайчыннікі даслалі лісты ў рэдакцыю. Яны нібы дапоўнілі змест згаданай кніжкі. Напісалі, што […] зведалі зняваґу, прайшлі польскія турм[…]арабкавалі на чужой зямлі—не мелі сваёй. «І толькі не змаглі стаць удзельнікамі будаўніцтва новага жыцця на Радзіме—так распарадзіўся лёс, — піша ў рэдакцыю суайчыннік з Канады Міцкевіч. — Нават не верылі, што так можна жыць, як жывуць сёння ў тых самых вёсках Заходняй Беларусі».

Міцкевічу яшчэ пашанцавала. Хоць і стары ўжо, але змог прыехаць да сваякоў на Брэстчыну, сам пераканаўся, што дала людзям Савецкая ўлада. А вось нехта Гірыс даслаў ліст, таксама з Канады, і не хоча верыць аўтару «Вераснёўскага світанка». Сцвярджае, што ў вёскі Навагрудчыны не можа хадзіць аўтобус і не гараць там электрычныя лямпачкі — «да гэтага яшчэ мая старонка не дайшла».

Дайшла, паважаны Гірыс. І ў лапцях не ходзім, і булён непадсквараны есці не будзем. Вядома, маглі б жыць і яшчэ лепей. Не абышлося і без памылак у развіцці нашай гаспадаркі. Ведаем таксама, хто вінаваты ў гэтым. Але перабудова, курс на якую ўзяты нашай краінай, дапаможа пазбавіцца хібаў. У гэта цвёрда верыць савецкі народ.

Не адзін Гірыс пр[…] мліваецца негатыўных поглядаў на жыццё ў СССР. Узяць таго ж, як ён падпісаўся, В. Старога. І ён гатовы спрачацца з аўтарам калі не ва ўсім, то з многім. Пераконваць нашага земляка, палічылі мы, не мае сэнсу. Яго пісьмо вырашылі даць амаль поўнасцю. Няхай ужо іншыя нашы суайчы[…] выкажуць свае думкі наконт «праўды […] няпраўды», фактаў, прыведзеных у кніжцы «Вераснёўскі світанак». Так што будзем чакаць яшчэ водгукаў.

ПРАЎДА ЦІ НЯПРАЎДА?

Мушу прызнацца, што, апрача нясмаку, «Вераснёўскі світанак» не зрабіў на мяне ніякага ўражання. Усё тая ж казённая сталінска-брэжнеўская барабаншчына, так што няма сэнсу ўваходзіць у дэталі. Але, што да прадмовы да гэтага твору, якая выйшла ўжо асабіста ад вас, дык не магу ўстрымацца, каб хоць крыху не адказаць на яе. Трэба прызнацца, што і я асабіста спатыкаў Чырвоную Армію з нейкай радасцю і ў падвышаным настроі, хоць і не будаваў для яе трыумфальных брамаў ды не падносіў хлеба з соллю. На гэта, што праўда, не хапала часу, бо жыў амаль на самай граніцы і гоман на вуліцы падняў мяне з пасцелі. Але вельмі хутка мая, ды ці толькі мая, радасць замянілася ў сум і нават жах, калі мы пабачылі сапраўднае аблічча «вызвольнікаў», а гэтае аблічча вы павінны ведаць. Дык вось Заходняя Беларусь яшчэ і сёння памятае не толькі «вераснёўскі світанак», але таксама і «лютаўскі» (14 лютага 1940 года), калі ў траскучы мароз і ў завею да чыгуначных станцый пацягнуліся даўжэзныя абозы сялянскіх фурманак з малымі дзецьмі, жанчынамі, старымі і нават абложна хворымі людзьмі, якіх везлі будаваць шчаслівую і светлую будучыню ў Котласе... Далей, вы пішаце аб польскім акупацыйным рэжыме «на крэсах». Трэба згадзіцца, што частка з гэтага ёсць праўдай. Але які рэжым у тым жа часе быў у БССР? Ці там сапраўды будаваўся «беларускі дом», аб чым так бессаромна трубіла вашая прапаганда? А што казаць аб гаспадарцы і эканоміцы на «нацыянальнай аснове»? Гэтую гаспадарку і эканоміку вашыя «вялікія і мудрыя айцы і правадыры» давялі да таго, што тэхніку трэба здабываць на Заходзе, сеяць на Украіне і цаліне, а жаць у Канадзе і ЗША. Нават мову за некалькі дзесяткаў год патрапілі загубіць так, што цяпер ужо на беларускай зямельцы і ў беларускіх установах вельмі часта чуюцца заўвагі: «Говорите же вы по-чэловечэски». Ёсць праўдай, што ў Заходняй Беларусі былі да немагчымасці вузкія ніўкі, але там ніхто не выдзяляў з ласкі яшчэ нейкіх «сотак», за якія вызначаліся абавязковыя пастаўкі мяса, малака і яек. А чым гразіла невыкананне гэтых паставак, вы самі добра ведаеце. Ёсць, праўдай, што ў Заходняй Беларусі было беспрацоўе і людзі шукалі выхаду з яго ў эміграцыі. Але зноў жа, на эміграцыю ніхто не выпраўляў сілком, у замкнутых вагонах і пад аховай узброенай варты. Але з эміграцыі яшчэ была надзея вярнуцца і ўсталяваць такое-сякое жыццё на зарobленыя крывавымі мазалямі грошы. А ці шмат вярнулася да родных парогаў з розных Котласаў ці іншых Казахстанаў?

Далей вы пішаце аб тым, што нібы суайчыннікі, якія сёння наведваюць Радзіму, кажуць, што яны ніколі не пакінулі б яе, каб там было сённяшняе жыццё. А вось цікава ведаць, колькі б іх засталося там, каб праз увесь гэты час граніца не была «на замку», а месцамі яшчэ і за калючым дротам?

В. СТАРЫ.

ЗША.

ШКОЛА ДЕМОКРАТИИ

ВЕРХОВНЫЙ СОВЕТ ГРУЗИНСКОЙ ССР ПРИНЯЛ РЕШЕНИЕ. ЧТО ДАЛЬШЕ?

Решение последней сессии парламента республики о сохранении за собой права свободного выхода из состава СССР скорее всего утверждает теоретическую возможность такого шага, чем его практическую реализацию. Председатель совета трудового коллектива машиностроительного завода в Батуми почетный гражданин города Владимир Долидзе убежден, что этого никогда не случится.

Он мотивирует это тем, что Грузия не производит всего того, что крайне нужно ее народу. В результате сложившегося разделения труда она, по его словам, получает разнообразное промышленное оборудование, многие комплектующие изделия и значительное количество потребительских товаров различного назначения из остальных частей страны. В. Долидзе также полагает, что полная экономическая и политическая независимость нереальны.

Если бы это произошло, республике, по его мнению, пришлось бы полностью взять на себя функции обеспечения собственной безопасности. Но чтобы содержать армию, нужно не только одеть и накормить солдат. Необходимы оружие и различная боевая техника. А откуда взять средства на все это, спрашивает В. Долидзе, если Грузия не в состоянии обеспечить свое население мясом и другими продовольственными и промышленными товарами?

Ему не откажешь в здравом подходе и государственном мышлении. Этот рабочий, как и многие его товарищи по заводу, отвергает принцип «свобода ради свободы». Перестройке, убежденно считает он, надо помогать делом, а не досужими призывами.

Между тем мнение его и сотен тысяч подобных ему по вопросу об отделении Грузии не совпадает с настроениями в различных неформальных организациях. Заместитель председателя батумского Народного фронта Грузии Георгий Масалкин, например, придерживается иной позиции. С одной стороны, утверждает он, сегодня вряд ли кто захочет отрываться от России, из которой поступают многие жизненно важные и дешевые сырьевые товары. Его Народный фронт выступает за сохранение экономических связей на взаимовыгодной основе.

— У нас, — говорит он, — есть какое-то количество молибдена и марганца. Республика производит сотни тысяч тонн чая. Сократив его производство и подняв качество, а следовательно и цену, развивая курортную индустрию, можно, по мнению Г. Масалкина, заложить основы для будущей экономической самостоятельности.

Скорейшее утверждение экономической независимости Г. Масалкин наивно связывает с преимущественно внешними, западными кредитами.

Он и его единомышленники выступают за западный парламентаризм, за многопартийность и за свободу частной инициативы. Когда я задаю ему вопрос о том, поддержит ли подобную программу его фронта, в том числе отказ от социалистического пути развития, все население республики, он, подумав, отвечает отрицательно. На другой вопрос, насколько остро будет стоять проблема отделения Грузии, если серьезно изменится в лучшую сторону экономическая ситуация в республике, он признает, что в такой ситуации за Народным фронтом Грузии вообще пойдет немного людей.

В Аджарии единомышленников у Г. Масалкина немного, наверное, несколько сотен человек. Рабочих же батумских заводов больше волнует другое: почему до сих пор слова руководителей партии и правительства республики расходятся с делами и в экономической области не происходит существенных перемен. Они справедливо адресуют свои претензии местным партийным и советским органам власти, однако сами еще даже не пытаются энергично влиять на все процессы, происходящие в республике, тем более брать в свои руки решение накопившихся острых проблем.

Нателла Думбадзе, занимающая в обкоме партии пост секретаря по идеологии, полагает, что все общественные силы автономной республики должны конструктивно действовать в одном направлении. Необходимы не только сопоставление позиций и живой обмен мнениями, считает бывшая учительница, ставшая партийным работником, но и совместная выработка всеми общественными силами конкретных мер, которые позволили бы помочь перестройке на грузинской земле.

Поэтому-то вопрос о возможности свободного выхода Грузии из состава СССР носит чисто теоретический характер. Он будет, конечно, решаться не Г. Масалкиным и его единомышленниками, а В. Долидзе и сотнями тысяч его товарищей. Они же сегодня ратуют не за отделение, а за повышение ответственности на всех уровнях и дисциплину, за сложение сил всех республик, чтобы придать перестройке действенное ускорение и таким образом добиться реализации своих чаяний на лучшие условия жизни.

Эдуард РЯБЦЕВ,
политический обозреватель.

РУССКИЕ НЕМЦЫ В ЛЕНИНГРАДЕ

ВОЗРОЖДЕНИЕ

Дворец культуры имени С.М. Кирова в Ленинграде — огромное здание, вытянувшееся вдоль Большого проспекта на Васильевском острове. Теперь здесь разместился Центр дружбы народов СССР, объединяющий около двадцати культурных обществ: еврейское, татарское, украинское, грузинское. Совсем недавно к ним прибавилось еще и немецкое.

По данным городских властей на сегодня в Ленинграде постоянно проживают около четырех тысяч лиц немецкой национальности. На учредительную конференцию собралось несколько сот человек самых разных профессий: рабочий-шлифовщик Генрих Бернер, офицер в отставке Абрам Кран, врач Александра Келлер, археолог Игорь Шауб, юрист Александр Кюн... Присутствовали представители генеральных консульств ФРГ и ГДР в Ленинграде. В зале попеременно звучала то немецкая, то русская речь — далеко не все выступавшие знали родной язык, — и потому естественно, что одну из главных задач в своей будущей деятельности активисты нового общества видят в реализации специальной программы по обучению немецкому языку всех желающих. Как взрослых, так и детей. И здесь же возник вопрос о школе с преподаванием хотя бы отдельных предметов на этом языке. Когда-то в Петербурге существовало такое учебное заведение: Петер-шуле, основанное в начале 18 века, еще при жизни Петра I. Сейчас в этом здании — тоже школа, но в качестве иностранного языка преподается английский. Достигнута договоренность о том, что в новом учебном году здесь начнут работать начальные «немецкие» классы.

Множество предложений высказали выступившие на учредительной конференции... Например, создать библиотеку художественной литературы на немецком языке (сегодня во Дворце культуры им. Кирова солидная библиотека — около 160 тысяч томов, 700 - 800 из них принадлежит перу немецких авторов, но все это в переводе). Организовать цикл экскурсий по памятным местам Ленинграда, связанным с жизнью и деятельностью работавших в столице Российской империи архитекторов, скульпторов, ученых — немцев по происхождению. Вести постоянный поиск материалов не только о прошлом немецкой колонии в Петербурге, но и о [illegible]жизни нынешнего поколения, суд[illegible] многих представителей которого сложилась трагично в годы сталинских репрессий (это будут письма, фотографии, воспоминания — словом, живые, человеческие документы). Принять участие в ведущейся сегодня реставрации памятников лютеранского кладбища.

Велся разговор и о дальнейшей судьбе одного из прекрасных архитектурных памятников, украшающего Невский проспект, — лютеранской церкви Святого Петра. Здание, сооруженное в первой половине 18 века по проекту российского архитектора немецкого происхождения Александра Брюллова, обветшало, используется не по назначению, а верующие вынуждены ездить в церковь, расположенную в одном из пригородов Ленинграда. Кому как не членам Немецкого культурного общества продумать, как должным образом организовать реставрацию кирхи Святого Петра, и пути ее возможного возврата верующим.

Председателем правления немецкого общества избран один из самых активных членов инициативной группы Андрей Келлер. Молодой историк, выпускник Ленинградского педагогического института им. Герцена, он много лет занимается сбором материалов по истории своего народа в России. Тема его дипломной работы так и называлась: «Немцы в России в 16—20 веках». Еще Петр I, а затем и Екатерина II приглашали на службу специалистов и ремесленников из разных стран, в том числе и из немецких земель. В Петербурге немцы в основном занимались ювелирным, часовым, слесарным, токарным делом, держали булочные, кондитерские. До нашего времени сохранились прекрасные дворцы и здания, построенные по проектам Юрия Фельтена, Андрея Штакеншнейдера, Константина Тона...

— Наша цель, — сказал Андрей Келлер, — объединить духовно близких людей для совершенствования в родном языке, для знакомства с традициями народа, из которого они вышли, способствовать культурному обмену с соотечественниками.

Елена ДОРОШИНСКАЯ.

СТИРАЮТСЯ «БЕЛЫЕ ПЯТНА»

В СПОРАХ РОЖДАЕТСЯ ИСТИНА

ТРИДЦАТОГО ноября исполнилось 50 лет со дня начала советско-финляндской войны 1939—1940 годов. Много[illegible] ли советские люди знают об этой [illegible]гической странице? Думаю, что мало. И вот почему? Ведь кроме мемуарных книг «Бои в Финляндии» и «Бои на Карельском перешейке» у нас больше ничего не написано об этом. Справочные материалы составлены в духе сталинского режима и врем[illegible]астоя и требуют серьезных исправлений. Для советской историографии тема этой войны была практически закрытой. В тех научных работах, где нельзя было обойти молчанием «зимнюю войну», сохранялась старая трактовка событий на основе выступлений советских государственных деятелей 1939—1940 годов. Сейчас в условиях гласности и плюрализма мнений появились журнальные статьи, рассматривающие события тех лет с новых позиций, но их очень мало.

Поэтому-то столь важное значение имел симпозиум советских и финских историков, состоявшийся в Москве.

Анализируя причины 105-дневной войны, советские ученые сошлись на том, что инцидент в Майниле был лишь ее поводом. «Он был нужен, его нашли», — сказал профессор Г. Куманев. Но он же не согласился с теми учеными, которые пытаются всю вину за развязывание войны взвалить на Советский Союз. В качестве доказательства он напоминает о том, что по инициативе финнов были прерваны переговоры в октябре—ноябре 1939 года. И. Сталин, в свою очередь, пришел к мысли решить спор о территориальных уступках военным путем во второй половине октября того же года. А в первой половине ноября нарком обороны К. Ворошилов отдал приказ Ленинградскому военному округу готовиться к началу войны с Финляндией, с тем, чтобы всю подготовку завершить к 20 ноября 1939 года.

Доводы убедительные, тем более что они основаны на подлинных архивных документах.

Кстати, на симпозиуме назывались и другие интересные документы. Например, приказ войскам Ленинградского военного округа за подписью командующего округом К. Мерецкова: «перейти границу и разгромить финские войска», а также «освободить финский народ от гнета помещиков и капиталистов». «Нет доказательств того, что о такой помощи финны просили советское руководство», — отметила в своем докладе доктор исторических наук Н. Смирнова.

Наши ученые сходятся на том, что эта война была не нужна советскому народу. Слишком дорогой ценой было заплачено за то, чтобы отодвинуть границу от Ленинграда на 120 километров и чтобы Балтийский флот получил военно-морскую базу на Ханко, не говоря уже о том, что из-за войны с соседней страной сильно пошатнулся международный авторитет СССР. Вот те позиции, по которым в основном сходятся мнения советских историков. Но у них есть и расхождения.

Во-первых, не все считают, что Финляндия в 30-е годы проводила прогерманскую политику, а ее правящие круги вынашивали агрессивные замыслы в отношении СССР. Во-вторых, разные мнения существуют о целесообразности отодвигать границу западнее Ленинграда. И, наконец, ряд наших ученых настаивает на том, чтобы признать, что советские предложения об обмене территориями затрагивали национальные интересы Финляндии.

По мнению молодого историка из Новгорода Г. Коваленко, аргументы И. Сталина в пользу обеспечения безопасности Ленинграда за счет финляндской территории выглядят неубедительно. На его взгляд, в тех условиях безопасность Ленинграда зависела не от финской границы, а от того, в чьих руках были Прибалтика и южный берег Финского залива.

Пока в советской историографии много «белых пятен». В частности, практически не исследован вопрос о финской народной армии, созданной на советской территории в основном из людей финской национальности, проживавших в СССР карелов и ингерманландцев. Все, что об этом говорилось на симпозиуме, в основном строилось на мемуарах. Однако было сообщено, что материалы Центрального архива Советской Армии рассекречены.

Итак, историки пока спорят. А в спорах рождается истина.

Валерий МИТЕНЕВ.

(Працяг. Пачатак у № 50)

Прынамсі, пра гэта можна меркаваць і па першаму беларускаму вершу, напісанаму падлеткам з нагоды ўсялення ў новы палац. Са зместу вынікае, што ўнук усёй дзіцячай душой быў прывязаны да дзеда:

Я сам першы ўнук ваш малы
Буду ў сваім слове сталы,
Повек Вашы не забуду
Ласкі, пакуль жыць буду.

І тут няма нічога дзіўнага. Ад такіх людзей, як дзед, дзеці не адстаюць ні на крок, літаральна заглядваюць ім у рот, першую чаргу цікавілі дапаможныя галіны сельскай гаспадаркі — садоўніцтва, агародніцтва, сажалкавая рыбагадоўля, пчалярства.

Па тагачаснай традыцыі, як нашчадак ва ўсіх адносінах магутнага і ўплывовага роду, малады арыстакрат займае высокія дзяржаўныя і грамадскія пасады: дэпутат сойму (1754 год), дыпламат у Вене і Парыжы, маршалак Галоўнага трыбунала (1765 год), падканцлер (1773), міністр замежных спраў (1791 год), канцлер Вялікага княства Літоўскага (1793 год).

Аднак звернемся да грамадцяўляецца на Беларусі па-рознаму. П. Бжастоўскі, напрыклад, на сваіх вялікіх зямельных абшарах з цэнтрам у вёсцы Мерач стварае сялянскую рэспубліку, у якой кожны чалавек незалежна ад паходжання лічыўся раўнапраўным грамадзянінам, валодаў персанальнай свабодай, надзяляўся бясплатна зямлёй і мог быць абраны на любую, нават прэзідэнцкую пасаду. Я. Храптовіч пайшоў некалькі іншым шляхам. У 1790 годзе ён прыступіў да рэалізацыі сваіх поглядаў у маёнтках Шчорсы, Вішнева і Нягневічы са скасавання паншчыны і напацягнуліся за вопытам многія, аднадушна адзначалі станоўчыя вынікі рэформы. Адносная свабода прынесла здзіўляючы плён. Перш за ўсё стабільна ўзрасла ўраджайнасць, дасягнуўшы па кругу «сам 8-10», а на лепшых землях нават — «сам 18—26». І гэта ў той час, калі сярэдняя ўраджайнасць у краі рэдка перавышала «сам 5».

Тагачасныя назіральнікі і дарэвалюцыйныя гісторыкі сцвярджалі, што Храптовіч у сваёй рэфарматарскай дзейнасці кіраваўся выключна філантрапічнымі матывамі і «быў шчодры не з улітарызму, а з перакананся і імкнення сэрца». Але гэта, напэўна, не зусім так. Адмаўляць гуманізм Храптовіча цалкам нельга, але ён не забываў і сваіх асабістых інтарэсаў, яны заўсёды былі на першым месцы. Дарэчы, ён сам неаднаразова адзначаў, што ў аснове яго рэформы ляжаў цвярозы разлік: «здаровы розум і еўрапейскі вопыт». Што датычыцца стаўлення рэфарматара да простага люду, дык яно ў яго таксама было дваістым. Як асветнік і фізіякрат, ён ідэалізаваў яго ў агульнай масе як нейкае абстрактнае паняцце народа, калі ж справа тычылася канкрэтных прадстаўнікоў гэтага народа, дык перад ім у першую чаргу паўставаў работнік, стваральнік матэрыяльных каштоўнасцяў. Храптовіч не выступаў супраць асноў феадалізму, а імкнуўся прыстасаваць ідэі фізіякратаў да мясцовых умоў і такім чынам устараніць некаторыя крайнасці. Адначасова хацелася ўтрымацца на сваіх палітычных і эканамічных пазіцыях.

СТАРОНКІ МІНУЛАГА

ЯЎХІМ ЛІТАВОР З РОДУ ХРАПТОВІЧАЎ

ловяць кожнае слова. А стары Несялоўскі сапраўды быў фігурай надзвычай цікавай і каларытнай: маршалак Навагрудскага ваяводства, выдатны знаўца гісторыі краю, мясцовых паданняў, народных традыцый і звычаяў. І да ўсяго весялун, заўзяты паляўнічы, захапляючы апавядальнік і да ўсяго даволі пладавіты пісьменнік. Яго кнігі друкаваліся ў Пінску і Варшаве. Чалавек са шматгранным складам характару, шырокім кругаглядам і колам інтарэсаў, безумоўна, не мог не аказаць уплыву на фарміраванне разумова-псіхічнага аблічча юнака. Магчыма, не хто іншы, як дзед, прывіў яму любоў да роднага краю і павагу да кнігі, вернікам якіх ён заставаўся ўсё жыццё. Ніколі не здраджваў ён і чароўнаму свету паэзіі, якая шліфуе думку, узбагачае пачуццё, пашырае маштаб успрымання навакольнага свету. Нават у сталым веку, калі смутак агортваў душу, а роздум аб пражытых гадах выклікаў адчуванне незадаволенасці зробленым, ён прыпадаў да яе гаючай плыні. Сваё разуменне прыроды, прыгажосці, кахання, маральна-этычных пытанняў будучы граф з аднолькавай лёгкасцю выказваў у вершах на беларускай, польскай і лацінскай мовах: «Усім многі век у новай хаце», «Гімн прыгажосці», «Дуб і трысцінка», «Пра каханне», «Адказ Храптовіча Карпінскаму», «Ля карціны Рафаэля», «Храналогія роду Храптовічаў» і інш. Паважаючы паэзію за высокі від мастацтва, ён разам з тым успрымаў яе як дзейсны сродак распаўсюджвання навуковых ведаў пра чалавека, як неадрыўную часцінку прыроды і ўсталявання ў грамадстве рацыянальных прынцыпаў маралі. Свае тэарэтычныя погляды на гэты жанр прыгожага мастацтва Я. Храптовіч выказаў у грунтоўным артыкуле «Паэзія», змешчаным у энцыклапедычнай па характару выкладання і размяшчэння матэрыялу кнізе І. Красіцкага «Збор найпатрэбнейшых ведаў». Выказаныя ў ім думкі адлюстроўвалі ідэі Асветніцтва і фізіякратызму, якія падзяляў аўтар, вызначаліся самабытнасцю мыслення і шмат у чым не супадалі «з агульнапрынятымі сцвярджэннямі».

Пасля заканчэння Віленскай акадэміі, выкладанне ў якой мала чым адрознівалася ад лепшых еўрапейскіх універсітэтаў, а па некаторых навуках нават перавышала іх, Храптовіч завяршае адукацыю ў Германіі. Затым для пашырэння агульнага кругагляду і азнаямлення з найноўшымі дасягненнямі навукі, у прыватнасці эканомікі і філасофіі, наведвае Францыю, Італію, Швейцарыю, Англію. Адначасова ён знаёміцца з рацыянальнымі спосабамі еўрапейскага земляробства. Яго ў

скай сферы дзейнасці Я. Храптовіча, бо яна непарыўна звязана з пашырэннем і рэалізацыяй на практыцы ідэй Асветніцтва і фізіякратызму, якія ў сярэдзіне XVIII стагоддзя мелі на Беларусі сваіх прыхільнікаў, а ў асобе Яўхіма Літавора — прызнанага ў Еўропе тэарэтыка. Панацэяй ад усіх сацыяльных балячак асветнікі лічылі, як мы ведаем, асвету. Фізіякраты, паслядоўнікі французскіх эканамістаў Ф. Кенэ і А. Цюрго, аддавалі прыярытэт прыродзе. Паводле гэтай філасофскай плыні, менавіта яна з'яўляецца адзінай і галоўнай крыніцай усяго багацця. На іх думку, грамадства ўзбагачаецца выключна за кошт зямлі, а прыбавачная вартасць, «чысты прыбытак», ствараецца толькі ў прыродзе, у прыватнасці, у сельскай гаспадарцы. Таму фізіякраты да прадукцыйнага класа адносілі тых, хто працуе на зямлі. Прамысловасць, згодна іх вучэнню,— бясплодны клас, бо не стварае, а толькі відазмяняе прыродныя каштоўнасці. Як Асветніцтва, гэтак і фізіякратызм паводле сваёй сацыяльна-палітычнай сутнасці былі ідэалогіяй буржуазіі ў перыяд зараджэння элементаў капіталістычнага грамадскага ладу. Разам з тым яны ўтрымлівалі шэраг пазітыўных момантаў. Асветніцтва прапагандавала веды, навуковыя адкрыцці прыродазнаўства, выступала супраць рэлігійнага абскурантызму, схаластыкі, засілля школы царквою, феадальнага ладу. Навуковая каштоўнасць ідэй фізіякратаў у тым, што яны першымі зрабілі спробу ўявіць усё капіталістычнае ўзнаўленне цалкам. Яны перанеслі даследаванне эканамічных з'яў са сферы абарачэння ў сферу вытворчасці і, як адзначаў К. Маркс, паклалі пачатак палітычнай эканоміі як навукі.

На беларускай глебе філасофія Асветніцтва і фізіякратызму не набыла таго матэрыялістычнага напаўнення, як у Францыі. У Вялікім княстве Літоўскім былі яшчэ слаба развіты буржуазныя грамадскія адносіны. З гэтае прычыны тут прыхільнікамі абодвух філасофскіх напрамкаў выступалі не буржуазныя дзеячы, а прадстаўнікі прагрэсіўна настроенай шляхты, у тым ліку некаторыя магнаты і нават асобы духоўнага звання. Несумненным ідэйным аўтарытэтам усіх іх быў Я. Храптовіч.

Фізіякраты Вялікага княства Літоўскага лічылі, што сельская гаспадарка даўно чакае карэннай рэарганізацыі. Узняць ураджайнасць і наогул павялічыць прадукцыйнасць усіх галін гаспадаркі можна толькі тады, калі селянін эканамічна і маральна будзе зацікаўлены ў выніках сваёй працы. Зыходзячы з пастулата прыроднай роўнасці людзей, яны выступалі за асабістую вольнасць і адукацыю землярobаў.

Рэалізацыя гэтых ідэй ажыццдзялення зямлёй былых прыгонных. Кожны селянін атрымаў не меней 1/3 валокі ворыўнай зямлі і ад 2 да 8 моргаў сенажаці. За карыстанне зямлёй спаганялася трэцяя частка ўраджаю або яе кошт грашыма ў навагрудскіх цэнах. Будаўнічы матэрыял і дровы сяляне пілавалі ў панскім лесе, за што грамада нарыхтоўвала і вывозіла на бровар і гуральню 693 сажані дроў.

Не абыдзены ўвагай былі і так званыя цяпер сацыяльныя праблемы. Сялянская грамада і яе органы самакіравання атрымалі большыя правы. Была створана каса сялянскай узаемадапамогі і страхавы магазін, адчынены бальніца і школа з ланкастэрскай сістэмай навучання. Сялянскія дзеці, акрамя пачатковых ведаў, набывалі агранамічныя і рамесніцкія навыкі.

Але праведзеная рэформа нягледзячы на сваю прагрэсіўнасць мела палавінчаты характар. Зямля, сенажаць і іншыя сельскагаспадарчыя ўгоддзі засталіся ў руках Храптовіча. Сяляне, па сутнасці, сталі арэндатарамі, эканамічна залежнымі ад землеўладальніка. Частку сялян, якая была аднесена да нядбайных гаспадароў, перавялі ў разрад агароднікаў з зямельным надзелам 2-3 моргі. Наймацца на работу за межамі маёнтка забаранялася. Ніхто з сялян, ні багаты, ні бедны, не мог, як пісаў Адам, сын Яўхіма Літавора, «без дазволу пакінуць межы маёнтка або зусім высяліцца з яго». Асабістая вольнасць сялян была абстаўлена шэрагам абмежаванняў і ўмоў. Праўда, з дазволу дваровай адміністрацыі, а яго, пэўна, не заўсёды можна было атрымаць, селянін мог змяніць месца жыхарства, за што павінен быў заплаціць вызначаную суму грошай або пасадзіць на свой надзел, каб ён не пуставаў, прышлага чалавека, бо, як яшчэ ў 1588 годзе пісаў А. Гастомскі, «праца селяніна — крыніца прыбыткаў шляхціца». У гэтым выказванні ключ да разумення разыходжання паміж тэарэтычнымі поглядамі і практычнымі ўчынкамі шчорсаўскага рэфарматара.

Тэарэтык Я. Храптовіч аказаўся не ў стане цалкам саўладаць з феадалам Я. Храптовічам. І гэта зразумела. Пераступіць сацыяльную мяжу, пазбавіцца стэрэатыпаў традыцыйнай эканомікі і ў нейкай меры разарваць сувязі са сваім асяроддзем чалавеку XVIII стагоддзя, а тым больш патомнаму магнату і псіхалагічна была нялёгка. Але і тое, што зрабіў Я. Храптовіч, заслугоўвае шчырай павагі.

Пазбаўленыя штодзённай, а галоўнае дробязнай і абразлівай апекі, сяляне хоць у гаспадарчай дзейнасці адчулі значную палёгку. За спіной не стаяў паганяты. Ніхто не камандаваў, калі, як і што сеяць. Усе, хто наведваў Шчорсы, а туды

Тым не менш рэформа, праведзеная ў маёнтках Храптовіча, мела шэраг пазітыўных момантаў. У пэўнай ступені былі змякчаны найбольш вострыя сацыяльныя супярэчнасці феадальнага ўціску сялян. Яны атрымалі адносную асабістую і гаспадарчую самастойнасць, у межах якой адчувалі сябе гаспадарамі і былі зацікаўлены ў выніках сваёй работы. Атрымалі магчымасць вучыць дзяцей, лячыцца ў кваліфікаваных медыкаў, свабодна распараджацца сваёй часткай прыбыткаў.

Я. Храптовіч адным з першых звярнуў увагу на неабходнасць павышэння культуры земляробства. У Шчорсах выкарыстоўваліся найбольш дасканалыя сельскагаспадарчыя прылады. Навагрудская саха з наўскос пастаўленым лемяшом была, як пазней пісаў у часопісе «Журнал министерства государственных имуществ» вучоны аграном Б. Міхельсон, «адной з лепшых айчынных ворных прылад». Да аналагічнага вываду прыйшла і адмысловая камісія, якая адзначыла, што шчорсаўская саха «была настолькі добрай, што замяняла англійскі плуг». Уся гаспадарка была пераведзена з трохполля на мнагаполле.

Дзейнасць асветнікаў і фізіякратаў, у прыватнасці, рэформа Я. Храптовіча ў Шчорсах і П. Бжастоўскага ў Мерачы, «падрыхтавалі пераход да больш паслядоўнай матэрыялістычнай і філасофскай думкі», бо «ўсюды, дзе асабістыя адносіны былі выцісноты грашовымі адносінамі, натуральная павіннасць — выплатай грошай, там месца феадальных адносін займалі буржуазныя». Менавіта гэты працэс, дакладней, яго асобныя рысы прасочваюцца ў гаспадарцы шчорсаўскага фізіякрата.

(Заканчэнне будзе).

З НОВЫХ ВЕРШАЎ

Пятрусь МАКАЛЬ

ПОСАХ

Век чалавечы кароткі —
Няўмольныя лёсу ножны.
Бога няма: а ўсё-такі
Верыць у нешта кожны.
Хмараў варожасці навісь
У нас пераймае дыханне.
Верыць адзін у нянавісць,
Верыць другі ў каханне.
Адзін — у кулак грымотны,
Што бліжніх трымае ў палоне.
Другі — у дотык пяшчотны
Ратоўнай сяброўскай далоні.
Як страшна, калі ў імгненне
Ад выбуху ўвысь узлятае
Ідал твайго пакланення,
Твая мана святая...
Чым свае душы абуюць
У будзень нясцерпна золкі
Шаленцы, што склеіць спрабуюць
Патрушчанай веры асколкі!
Босым падэшвам сніцца
Нязнанага колкая неруш,
Дзе далягляд праясніцца...
Жывеш ты, пакуль ты верыш!
Каб веру людскую змераць,
Яшчэ не знойдзена мерка.
Нават зняверany верыць,
Што пройдзе яго паняверка.
Цікуе нявер'я піраццва
І на зямлі і ў нябёсах...
На што без цябе апірацца,
Вера — сляпога посах!

Мікола КУСЯНКОЎ

БАЛАДА ПРА МУХАМОР

Я мовіў: «Не грыб, а злавеснае штосьці».
Ляснік жа насупіўся: «Годзе.
Не гань мухамора: ім лечыцца лось —
Падгледзіш і сам пры нагодзе».

О міф, ці праўдзівы той сказ леснікоў,
Суцеш мяне сёння хоць трохі!
Бо недзе ж блукае сярод лазнякоў
Над Прыпяццю лось беланогі.

Яшчэ, нібы дрэвы пахілыя два,
Узносіць ён рогі магутна,
Бо ёсць і яда ў яго тут, і вада —
Чаму ж гэтак робіцца нудна!
Зялёнае, пахкае вецце з галін
Звісае над пысаю свежа.
Ды горкаю ўжо, як чарнобыль-палын,
Здаецца лісцвяная ежа.

Суквеццяя ружовага збоку шчыкне —
Прагорклы і цвет іван-чаю...
Здалёку, з-за колкіх дратоў, на мяне
Ён мутнымі гляне вачамі.

Як гэты нясцерпны стрываю дакор!
Якія пашлю яму лекі!..
І змушаны сам ён пасунуцца ў бор
На пошукі ўласнай аптэкі.

Там тысячы год мухамор яму люб.
І, смертную ўчуўшы пагрозу,
Ён зноў яго знойдзе і возьме на зуб
Сваю ўратавальную дозу.

Ды скрозь, дзе па лозах яго астравы,
Ён штосьці нядобрае чуе.
Ніхто, як бывала, не косіць травы,
Ніхто ў буданах не начуе.

Кране мухамор ён сухою губой —
Ратунак праменіць атруту!
Якою ж раптоўнай праявай сляпой
Асуджаны лось на пакуту!

Хітнецца, нібыта ад стрэлу ва ўпор,
Адною здагадкай забіты,
Што ўжо не ўратуе яго мухамор,
Што ён ужо грыб ядавіты.

1990-ты: ПЛАНЫ САВЕЦКІХ ЛІТАРАТУРНЫХ ЧАСОПІСАЎ

ШТО МЫ БУДЗЕМ ЧЫТАЦЬ

Змрочныя прагнозы аб пахудзенні рэдакцыйных партфеляў савецкіх літаратурных часопісаў у 1990 годзе не апраўдаліся. Больш таго, ёсць падставы думаць, што ў новым годзе яны набудуць тысячы новых падпісчыкаў. І гэта тычыцца не толькі цэнтральнай перыёдыкі, але і рэспубліканскай.

Пільная ўвага грамадскасці да літаратурных часопісаў зразумелая. Іх роля ў развіцці публічнасці і перабудовы агульнапрызнаная. Іх тыражы няўхільна растуць. У кіёсках яны знікаюць, ледзь паспеўшы з'явіцца.

Літаратурныя часопісы сёння друкуюць не толькі літаратурныя матэрыялы. Не толькі забытыя творы і творы рэпрэсіраваных у мінулым пісьменнікаў і прадстаўнікоў цяперашняга рускага зарубежжа. На іх старонках выступаюць сучасныя савецкія і замежныя палітолагі, эканамісты, сацыёлагі. Галоўная тэма выступленняў — перспектывы перабудовы, лёс краіны, будучыня людзей. У гэтым — адзін з сакрэтаў папулярнасці.

Літаратурныя часопісы сёння набылі свой выразны почырк, сваё творчае і грамадска-палітычнае аблічча. «Огонёк», напрыклад, рэзка адрозніваецца ад «Молодой гвардии», «Знамя» ад «Нашего современника», «Дружба народов» ад «Москвы». У чым асноўныя адрозненні гэтых выданняў? У першую чаргу, у мэтах і задачах.

Вось крэда «Огонька», выказанае яго галоўным рэдактарам Віталем Кароцічам: «Наша задача — рабіць цікавы, чытальны часопіс, за які людзі галасуюць рублём і асабістым часам. Наша бяда, а не віна, што пакуль мала станоўчых, глыбокіх, канструктыўных публікацый. Гэта ўзровень жыцця грамадства, а не часопіса. Пры даным дэфіцыце запаўняць старонкі жвачкай не хочам».

Анатолій Іваноў, галоўны рэдактар «Молодой гвардии», прытрымліваецца іншага пункту гледжання. «Наш чытач, — гаворыць ён, — у большасці сваёй малады, яго гістарычная свядомасць і мысленне толькі фарміруюцца. І мы хочам, каб маладыя людзі ў дзеяннях сваіх бацькоў бачылі не адны памылкі, але і тое вялікае, што дасталася ім у спадчыну для захавання і памнажэння».

Сяргей Баруздзін, галоўны рэдактар «Дружбы народов», прытрымліваецца пазіцыі цэнтра: «Мы стараемся не кідацца ў крайнасці ў ацэнках мінулага і сучаснасці — ад празмернага ўсхвалення да такога ж празмернага, знішчэння ўсіх і ўся, таму што ператворым тады публічнасць у паўпублічнасць, дэмакратыю ў паўдэмакратыю».

Што ж канкрэтна збіраюцца друкаваць часопісы ў 1990 годзе? Напрыклад, «Знамя» пазнаёміць чытачоў з новымі творамі вядомых сучасных савецкіх празаікаў Фазіля Іскандэра і Анатоля Прыстаўкіна, мемуарамі Хрушчова, эсэ Роя Мядзведзева «Брэжнеў», раманам «Азеф» Рамана Гуля. Сярод аўтараў ленінградскага часопіса «Нева» — Аляксандр Салжаніцын, Лідзія Чукоўская, Уладзімір Дудзінцаў. Тут жа будзе друкавацца Роберт Конквест — «Вялікі тэрор».

«Наш современник» мае намер апублікаваць «Кастрычнік шаснаццатага» Аляксандра Салжаніцына, новыя творы Юрыя Бондарава, Валянціна Распуціна, Валянціна Пікуля, Васілія Бялова. Часопіс пазнаёміць чытачоў таксама з творамі, якія доўга замоўчваліся, — рускіх філосафаў Мікалая Бярдзяева і Сяргея Булгакава. У планах часопіса «Дон» — мемуары «Усевялікае войска Данское» атамана Пятра Краснова, аднаго з правадыроў «белага» руху на Доне, успаміны Уінстана Чэрчыля «Другая сусветная вайна», аповесць рускага зарубежнага пісьменніка Барыса Зайцава «Прападобны Сергій Радонежскі», запіскі вядомага экстрасенса Вольфа Месінга аб сустрэчах са Сталіным, Берыяй, Гітлерам.

Амаль усе часопісы ўключылі ў свае планы дэтэктывы. Прыярытэт тут за Чэйзам, Сімянонам і Агатай Крысці. Большасць выданняў захавала эканамічныя і палітычныя рубрыкі, дзе з аглядам становішча ў краіне і сваімі прапановамі выступяць найбольш чытальныя сёння публіцысты — Мікалай Шмялёў, Юрый Чарнічэнка, Фёдар Бурлацкі, Анатоль Стрэляны і іншыя.

Нават такі беглы пералік дазваляе зрабіць пэўныя вывады. Па-першае, часопісы выступаюць за далейшае развіццё публічнасці, за далейшае знікненне забаронных зон і «белых плям» — і ў літаратуры, і ў жыцці. [illegible]а-другое, імкнуцца залучыць чытача ціка[illegible]мі матэрыяламі. Паняцці «цікавы», «займальны» пачынаюць упэўнена прэваліраваць над усімі іншымі. Таму што самы важны матэрыял не чытальны, калі сумна пададзены.

І яшчэ адно назіранне. У самым недалёкім мінулым публікацыі «звышрэакцыянера [illegible]ргея Булгакава, «контррэвалюцыянер[illegible] Мікалая Бярдзяева, «адшчапенца Аляксандра Салжаніцына былі б проста немагчымыя. Яшчэ гады два назад іх з'яўленне ў савецкай прэсе выклікала б самую сапраўдную сенсацыю. Сёння ж чытач успрымае падобныя публікацыі як зусім звычайную з'яву. Гэта, напэўна, таксама адна са значных заваёў перабудовы ў свядомасці людзей сёння.

Гаўрыіл ПЕТРАСЯН.

БАЧЫЎ ВЕЧНАСЦЬ

ДА 90-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ МІХАСЯ ЛЫНЬКОВА

Проста задавальненне перагортваць старонкі твора, які даўно палюбіўся табе. Здавалася б, усё ўжо звыклае, знаёмае, ды кожны раз яно неяк па-новаму кранае душу, абуджае самыя патаемныя струны яе. Робішся шчаслівым ад усведамлення, што можаш зноў сустрэцца з любімымі героямі.

Не ведаю, як для іншых, а для мяне такія шчодра-радасныя хвіліны заўсёды прыходзяць, калі бяру ў рукі том апавяданняў Міхася Лынькова «Над Бугам», «Андрэй Лятун», «Маньчжур», «Радо», «Гой», — гэта ўсё творы хрэстаматыйныя, знаёмыя не аднаму пакаленню чытачоў...

...Сёння, дзякуючы працэсам абнаўлення ў жыцці савецкага грамадс[illegible] многае мяняецца. Інакш па[illegible]аем мы ставіцца і да некаторых падзей гісторыі.

Змятаецца пыл забранзавеласці з ідэалаў, што ўвасаблялі саму эпоху. Кідаюцца нават папрокі і ў адрас літаратуры, якая, ма[illegible] многае не так пісала, як[illegible]бходна было гэта рабіць...

Мне ж, чуючы іх, заўсёды прыгадваюцца лынькоўскія апавяданні, якія якраз і адлюстроўваюць гэты самы час сацыяльнай непрымірымасці, класавай нянавісці. Час — трывожны, драматычны і трагічны, але адначасова і час захапляюча цудоўны...

Разумею, наколькі смела стаўлю побач гэтыя словы — непрымірымасць, прыгажосць, нянавісць, трагедыя. Стаўлю, ведаючы, што было ў трыццатыя гады. Ды толькі не будзем спяшацца з вывадамі. Можа і не было б жудаснага злачынства, каб людзі, будуючы новае жыццё, з марамі аб сусветнай рэвалюцыі, не забывалі і аб той самай прыгажосці, якая знаходзілася побач, але далучыцца да якой так не ставала часу.

Апавяданні ж М. Лынькова — пра гэту прыгажосць, якая, як меркаваў Ф. Дастаеўскі, выратуе чалавецтва.

Грамадзянская вайна для М. Лынькова — баявыя паходы. Пазней ён прызнаваўся: «Нам пашчасціла на свае вочы ўбачыць, як у жорсткіх выпрабаваннях, у гераічнай барацьбе нараджалася новае жыццё, закладваліся і ўсталёўваліся асновы новых чалавечых узаемаадносін...» Рамантыку подзвігу ўслаўляў пісьменнік і ў творах для дзяцей. Яго аповесці «Пра смелага ваяку Мішку і яго слаўных таварышаў» і «Міколка-паравоз», напісаныя яшчэ ў 1935 годзе, і па-сённяшні дзень застаюцца любімымі ў юных чытачоў.

Было б, аднак, памылковым сцвярджаць, што ў творчасці М. Лынькова, у тым ліку і ў ранні яе перыяд, усё аднолькава ўдавалася. Асабліва, калі паспрабаваць глянуць на яе па-новаму, па-сённяшняму. Скажам, аповесць «Апошні зверыядавец» (пабудавана, дарэчы, на дакументальным матэрыяле) нясе пэўныя элементы традыцыйнага выкрывання шкодніцтва. Не ўсё ўдалося аўтару і ў рамане «На чырвоных лядах», але, відаць, пісьменнік і сам гэта разумеў, таму што твор так і застаўся незавершаным. Разам з тым не трэба забываць, што сапраўдны талент ніколі не развіваецца толькі па ўзыходзячай прамой. Заканамерныя для яго і мастакоўскія спады, сустракаюцца і свайго роду «шчылі».

Міхась Лынькоў у дадзеным выпадку не выключэнне, а пацвярджэнне правільнасці падобнай думкі. Яго кніга апавяданняў «Сустрэчы», што з'явілася пасля таго, як пісьменнік прымаў удзел у вызваленні Заходняй Беларусі, будучы рэдактарам франтавой газеты «Беларуская звязда», таксама глыбока псіхалагічная проза. Яна, аднак, не пазбаўлена і элементаў рамантычнасці, калі аўтар услаўляе чалавека-змагара, узвышаючы яго да пэўнага ідэалу. Як, напрыклад, Захара Крымянца з апавядання «Сустрэчы», у характары якога ўгадваюцца асобныя рысы Сяргея Прытыцкага.

Гэтаксама і апавяданні, напісаныя ў Вялікую Айчынную вайну — «Астап», «Васількі», «Ірына», «Салют» і іншыя (яны склалі кнігу «Астап») — спалучэнне мастацкасці і публіцыстычнасці, але публіцыстычнасці не дэкларацыйна-лозунгавай, а напоўненай самой дыялектыкай чалавечых лёсаў і характараў.

Сапраўдным творчым подзвігам М. Лынькова Дзмітрый Бугаёў назваў працу над раманам «Векапомныя дні», пазней адзначаным Дзяржаўнай прэміяй БССР. Урыўкі з гэтага твора былі апублікаваны яшчэ ў гады вайны. У чатырох тамах ён быў выдадзены ў 1958 годзе. Зразумела, адгукнулася крытыка, выказаўся і сам Якуб Колас. Ён, між іншым, параіў яшчэ папрацаваць над раманам, каб зрабіць яго сапраўды «векапомным творам».

Заўвагі — заўвагамі, парады — парадамі... Але далёка не кожны пісьменнік, пачуўшы іх, згаджаецца твор перарабляць. У лепшым выпадку перапісвае некаторыя старонкі. Ды не такім быў М. Лынькоў. Канчатковая рэдакцыя «Векапомных дзён» у параўнанні з выдадзеным варыянтам страціла... чатырыста старонак! Нямнога-нямала, а цэлы том!

Гаворачы пра М. Лынькова-пісьменніка, незаўважна падышоў да згадак пра М. Лынькова-чалавека. Ужо сам факт перапрацоўкі рамана сведчыць, наколькі Міхась Ціханавіч даражыў думкамі іншых, калі пагаджаўся з імі. Адначасова ён дбаў і аб сваёй пісьменніцкай рэпутацыі. Складвалася ж яна ва ўзаемаадносінах з таварышамі па пяру і малодшымі калегамі. Літаратурную моладзь ён вельмі любіў, ставіўся да яе добразычліва. «Дзярзайце, юнашы!» — гэтыя яго словы-пажаданні з удзячнасцю ўспамінаюць сёння многія вядомыя беларускія пісьменнікі.

І не толькі прыгадваюць, але і прыязна гавораць пра свайго настаўніка. Гэткая ж удзячнасць М. Лынькову за гады сяброўства гучыць і з вуснаў старэйшых літаратараў, аб чым сведчыць кніга ўспамінаў пра М. Лынькова «Святло яго душы», выпушчаная выдавецтвам «Мастацкая літаратура» дзесяць гадоў назад.

У запісной кніжцы І. Мележа захавалася такая занатоўка: «Апошнія гады ён жыў вельмі годна, разумна, хочацца сказаць — прыгожа. Стаяў над дробязлівасцю жыцця і добра вылучаўся сярод некаторых ссівелых пуставатых трапетуноў. Як бы глядзеў, бачыў вечнасць».

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Калі Андрэй Макаёнак у п'есе «Лявоніха на арбіце» пісаў заключны маналог Лявона («Людзі добрыя! Што робіцца на свеце! Навіна якая! Чулі! Мая Лушка выходзіць на арбіту!»), ён наўрад ці падазраваў, наколькі прарочымі стануць гэтыя словы для выканаўцы галоўнай ролі, цяпер народнай артысткі СССР Галіны Макаравай. Гэты спектакль стаў сапраўдным трыумфам і аўтара, і актрысы. Уласна, з Лушкі, роля якой пісалася менавіта для Макаравай, і пачаў набіраць вышыню талент актрысы, крута павярнуўся яе творчы лёс. Амаль дваццаць гадоў чакала Галіна Макарава свайго «зорнага часу», усе гэтыя гады аддана служачы выбранай музе ў тэатры імя Янкі Купалы, куды прыйшла зусім яшчэ юнай вучаніцай. Ролі выпадалі ёй невялікія, але ў іх укладвала яна ўсю душу, умела знайсці такія жыццёвыя штрыхі, дэталі, што пры мінімальным тэксце ўдавалася ствараць паўнакроўны вобраз. І таму ў любым спектаклі Макарава прыкметная і запамінальная, даставерная і пераканаўчая, нібы і не іграе зусім.

Дар Галіны Макаравай быць поўнасцю даставернай, жыццёва пазнавальнай з асаблівай сілай раскрыўся ў кіно. Мы сустракалі яе ў кінафільмах «Удовы», «Дэпутацкая гадзіна», «Поезд смерці ўзрываць нельга», «Адналюбы» і многіх, многіх іншых. І кожная новая сустрэча прыносіла сапраўдную радасць прыхільнікам таленту актрысы.

НА ЗДЫМКАХ: Г. МАКАРАВА на прагулцы з унучкай Насцяй; сцэна са спектакля «Вечар» па п'есе А. Дударава. У ролі Ганны—Г. МАКАРАВА.

Фота У. ВІТЧАНКІ, У. ШУБЫ.

СПАДЧЫНА

У СТАРАЖЫТНАЙ ЦАГЕЛЬНІ

У пачатку 1990 года ў выдавецтве «Навука і тэхніка» выйдзе работа кандыдата гістарычных навук Алега Трусава «Мураваная кніга». Аўтар піша пра ўзнікненне і развіццё каменнага дойлідства на тэрыторыі Беларусі ў перыяд феадалізму і капіталізму. У ёй таксама ідзе гутарка пра арганізацыю будаўнічай справы ў XI—XVIII стагоддзях, пра найбольш вядомых даследчыкаў беларускага дойлідства, пра ролю помнікаў архітэктуры ў патрыятычным і эстэтычным выхаванні.

Прапаноўваем чытачам раздзел з кнігі «У старажытнай цагельні».

Вялікае каменнае будаўніцтва ў XV—XVI стагоддзях патрабавала ўсё больш і больш разнастайных будаўнічых матэрыялаў і ў першую чаргу цэглы. Як жа трапіла яна ў Беларусь?

Не адну тысячу год налічвае гісторыя цагельнай справы. Узнікла цэгла ў краінах Усходу, дзе не было ў дастатковай колькасці дрэва і каменю, неабходных для манументальных пабудоў. У Еўропу цэгла трапіла разам з рымлянамі.

Вытворчасць цэглы ў Еўропе ў часы ранняга сярэдневякоўя была ў заняпадзе і імкліва развівалася толькі ў Візантыі, дзе захоўваліся шматлікія традыцыі рымскіх цагельнікаў. Гэта — квадратная форма цагліны і яе невялікая таўшчыня.

У Кіеўскую Русь цэгла прыйшла разам з Візантыйскімі дойлідамі ў X стагоддзі і атрымала назву плінфа. Упершыню на Беларусі плінфа ўжыта ў муроўцы Полацкай Сафіі. Потым узводзяцца мураваныя пабудовы ў Полацку, Віцебску, Гродне і іншых нашых старажытных гарадах.

У XII стагоддзі выкарыстоўвалася адначасова плінфа двух (і болей) розных памераў. Выраблялі старажытную полацкую, віцебскую і гродзенскую цэглу ў спецыяльных формах з драўляным дном. Пра гэта сведчаць адбіткі дошак на гліне і спецыяльныя знакі, якімі часта майстры пазначалі сваю прадукцыю. Знакі — гэта паглыбленні, выразаныя ў бакавых сценках і дне некаторых драўляных форм. Цікава, што гродзенская плінфа мае знакі толькі на тарцах, а полацкая і віцебская — на тарцах і на адным з шырокіх бакоў. Прычым полацкія і віцебскія цагельнікі пазначалі сваю прадукцыю яшчэ і спецыяльнымі штампамі, якія пакідалі паглыбленыя сляды-клеймы. Відаць, некаторыя цагельнікі былі пісьменнымі людзьмі, бо іх знакі маюць выгляд не толькі крыжыкаў, трызубцаў, стрэлачак і іншых геаметрычных знакаў, а і розных літар. Так, падчас раскопак гродзенскай мураванай сцяны мы знайшлі шмат плінфы са знакамі ў выглядзе літар «А», «Б» і «В». Абпальвалі плінфу ў спецыяльных печах, складзеных з [illegible]лы. Яны былі напольнымі [illegible]о ўпускаліся ў схіл якога-небудзь пагорка (звычайна высокага рачнога берага).

У другой палове XIII стагоддзя плінфу ў беларускім манументальным будаўніцтве змяняе брусковая цэгла. Зойдзем на хвілінку ў майстэрню цагельніка XV стагоддзя.

Гэта быў майстар, якому дапамагала некалькі чалавек. Цэгла рабілася на спецыяльным шырокім драўляным стале. Форма ўяўляла сабой дзве збітыя разам прамавугольныя драўляныя скрынкі, што былі па баках акаваны жалезам і з бакоў мелі ручкі. Цагельнік запаўняў форму глінай, потым запіхваў кавалачкі гліны ў куткі формы, а гліняныя рэшткі зграбаў рукой або драўлянай дошчачкай. Ад пальцаў майстра на паверхні цагліны заставаліся часам неглыбокія сляды. Потым заўважылі, што, калі ў паглыбленні на цэгле трапляе вапна, то муроўка робіцца больш трывалай. Пачынаючы з XV стагоддзя некаторыя майстры сталі рабіць такія барозны спецыяльна, і яны сталі больш глыбокія. Барозны рабіліся не толькі пальцамі, але і спецыяльнымі прыладамі, накшталт шырокага грэбеня. Шмат такой цэглы XV—XVI стагоддзяў знойдзена ў Гродне.

Набітыя глінай формы памочнікі майстра пераносілі на роўную пляцоўку, часам пасыпаную пяском, і асцярожна вытрасалі цэглу для прасушкі. Праз дзень цагліны ставілі на рабро, а потым складвалі ў казлы, дзе яны сушыліся 20—30 дзён. У той час цэглу рабілі і сушылі пад чыстым небам, непадалёк ад жытла цагельніка. Пра гэта расказалі вучоным адбіткі слядоў дажджу і розных хатніх жывёл, якія час ад часу бегалі па сырой цэгле, раскладзенай для прасушкі. Калі збіраць такую цікавую цэглу, можна стварыць цэлы музей, у якім будуць адбіткі слядоў розных хатніх, а часам і дзікіх жывёл, якія жылі ў XIV—XVII стагоддзях.

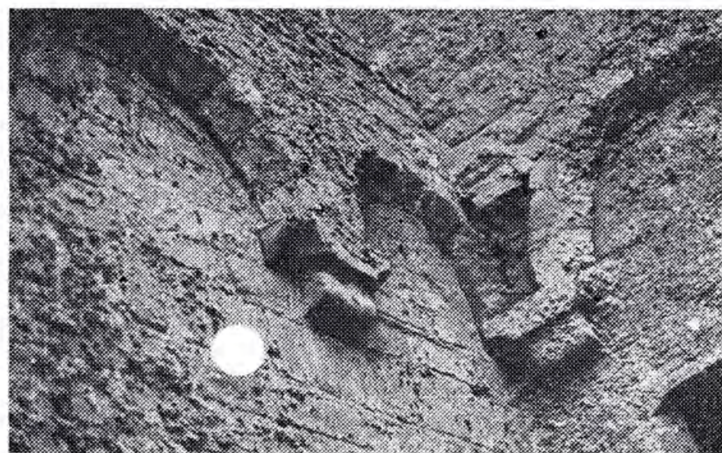

Толькі ў XIX стагоддзі цэглу сталі сушыць у драўляных буданах і таму розныя адбіткі на ёй назаўсёды зніклі.

Абпальвалі цэглу альбо ў полі (прымітыўны спосаб, характэрны для вёскі), альбо ў печах. Падчас археалагічных раскопак у Мірскім замку непадалёк ад галоўнага ўваходу знойдзены рэшткі напольнай печы пачатку XVI стагоддзя, у якой абпальвалі цэглу для пабудовы замка. Дзесьці побач абпальвалі і дахоўку, яе кавалкі сабраны ў розных месцах замкавага двара.

Пляскатая дахоўка таксама рабілася ў драўляных формах, прычым як і цэгла, яна мае характэрныя барозны — сляды пальцаў або грэбеня. Па гэтаму ж прынцыпу выраблялі і непаліваныя пліткі падлогі.

Паліваныя пліткі падлогі і паліваную дахоўку маглі вырабляць гарадскія ганчары, якія засвоілі выпуск паліванай кафлі і рознага сталовага посуду.

З XIV па XVII стагоддзе ўжывалася і спецыяльная профільная цэгла. Узоры такой цэглы знойдзены ў культурных пластах Лідскага, Крэўскага і Мірскага замкаў, у Гродне, Навагрудку, Віцебску, Полацку і іншых населеных пунктах. Гэта цэгла стрэлападобнай формы для выкладкі рэбраў нярвюр, а таксама цэгла і іншых узораў, што ўжывалася для паўкалонак, ніш, аркатурных паясоў, аконных і дзвярных праёмаў і іншых элементаў цагляных будынкаў. Выраблялася такая цэгла рознымі спосабамі. Найбольш пашыранымі былі фармоўка і абсклюдаванне. Напрыклад, уся профільная цэгла з Сынкавіцкай царквы і Мірскага замка спачатку выразалася з сырцу, а потым абпальвалася. Нярвюрная цэгла з Лідскага, Крэўскага, Гродзенскага і Віцебскага замкаў адразу фармавалася.

На буйнапамернай цэгле адсутнічаюць знакі, уласцівыя для п[illegible]ы, але клеймы і асаблівы[illegible]еткі (выявы, нанесеныя на цэглу пальцам ці нейкім вострым інструментам) сустракаюцца на працягу XIV—XVI стагоддзяў. Меткі зараз вядомы на цэгле з Гродзенскага і Лідскага замкаў, а клеймы (чаты[illegible]арыянты) — на мірскай [illegible]е.

Сімволіка гэтых разнастайных выяў на старажытнай цэгле часта звязана з пэўнымі асаблівасцямі цагельнай вытворчасці і да канца не вытлумачана.

Алег ТРУСАЎ,
кандыдат гістарычных навук.

НА ЗДЫМКУ: абразная фігурная цэгла на апсідах царквы XYI стагоддзя ў Сынкавічах.
Фота аўтара.

спорт

ГАНДБОЛ. Зборная каманда СССР стала пераможцай міжнароднага турніру на прыз газеты «Заря Востока» ў Тбілісі. Нашы спартсмены выйгралі ўсе матчы, у тым ліку ў фінале ў гандбалістаў Польшчы—36:25.

Самым рэзультатыўным на турніры стаў мінчанін Міхаіл Якімовіч — 29 мячоў. Ён жа прызнаны лепшым іграком гэтых спаборніцтваў.

Мінская жаночая каманда політэхнічнага інстытута заняла другое месца на міжнародным турніры ў Польшчы. Тут лепшымі ігракамі прызнаны беларускія спартсменкі Святлана Страшко, Наталля Скарабагатая і Святлана Жыхарава.

ПЛАВАННЕ. У Іспаніі прайшлі спаборніцтвы за Кубак Еўропы. Некалькі прадстаўнікоў нашай рэспублікі былі ўключаны ў склад зборнай СССР. Найбольшага поспеху дамагліся А. Гайдукевіч з Гродна (2-е месца ў заплыве на 1 500 метраў) і магілявчанін А. Маркін (3-е месца на дыстанцыі 200 метраў батарфляем).

ШАХМАТЫ. Сюрпрызам для многіх спецыялістаў стала ўдалае выступленне мінчаніна Барыса Гельфанда на адборачных спаборніцтвах II Кубка свету ў Іспаніі. Беларускі шахматыст заняў першае месца. Нагадаем, што ў турніры ўдзельнічалі амаль 190 гросмайстраў.

СПАРТСМЕНЫ ГОДА. Аматары, спецыялісты спорту і спартыўныя журналісты назвалі дзесятку лепшых спартсменаў БССР 1989 года. Гэты спіс узначаліў канькабежац чэмпіён свету Ігар Жалязоўскі. За ім па колькасці набраных ачкоў ідуць: гімнастка Святлана Багінская, цяжкаатлет Аляксандр Курловіч, вясляр Віктар Ранейскі, тэнісістка Наталля Зверава, рапірыст Аляксандр Раманькоў, барэц Камандар Маджыдаў, гандбалісты Аляксандр Каршакевіч і Аляксандр Тучкін, біятланіст Сяргей Булыгін.

Жыхар Гродна Барыс Мушынскі больш за сорак гадоў працаваў друкаром. Справу сваю любіў, быў удастоены звання «выдатны майстар друкарскай вытворчасці». А пайшоўшы на пенсію, раптам выявіў у сабе іншы талент.
Давялося неяк пабываць у Польшчы. Прыглянуліся Барысу Мінеевічу вырабы польскіх майстроў з медзі і латуні—мініяцюрныя копіі старадаўніх прадметаў. Вырашыў і сам паспрабаваць.
Цяпер у калекцыі Мушынскага—узоры старадаўніх гармат і падсвечнікаў, аўтамабіляў і карэт, патэфонаў. Ёсць нават латы сярэдневяковага рыцара. Займаецца Барыс Мінееевіч і пераплётнай справай: прыводзіць у парадак камплекты старых часопісаў.
НА ЗДЫМКАХ: Б. МУШЫНСКІ з камплектам адноўленых ім старых часопісаў; калекцыя майстра.
Фота Л. КЛІМАНСКАГА.

ВАС ШУКАЮЦЬ І ЧАКАЮЦЬ СВАЯКІ

Шукаецца сям'я **ВАШКЕВІЧАЎ Піліпа і Дар'і**, ураджэнцаў вёскі Навасёлкі Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці, якія прыкладна ў 1906—1908 гадах выехалі ў Канаду. Яны і іх дзеці—Пётр, Піліп, Іосіф, Таццяна БОСАКІ ў 40—50-х гадах працавалі на чыгунцы і жылі па адрасу: st. Temnis, Box 402—405 Ontario. Да канца 50-х гадоў з імі вялася перапіска.

Сваякоў шукае **ВАШКЕВІЧ Пётр Іванавіч** — унук Вашкевіча Анісіма Піліпавіча, які з'яўляецца братам ВАШКЕВІЧА Піліпа Піліпавіча.

Просім усіх, каму што-небудзь вядома пра сям'ю П. Вашкевіча, паведаміць у рэдакцыю або па адрасу:

220089, БССР, г. Мінск, вул. Грушаўская, дом 131, кв. 23
ВАШКЕВІЧУ Пятру Іванавічу.

НАШ АДРАС:

220600, МІНСК, ЛЕНІНСКІ ПРАСПЕКТ, 44.

ТЭЛЕФОНЫ: 33-01-97, 33-02-80, 33-03-15, 33-16-56, 33-07-82.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63854. Зак. 1452